

JAN GOŁĄB

PRAWO DO POGRZEBU KOŚCIELNEGO I JEGO WYKONANIE W ŚWIETLE POSTANOWIEŃ POLSKICH SYNODÓW DIECEZJALNYCH (1983-2004)

Zagadnienie prawa do pogrzebu kościelnego, jego wykonanie oraz pozbawienie ma swoją regulację prawną w polskim prawie partykularnym. Podstawowe źródło poznania obowiązujących norm tego prawa stanowią statuty II Polskiego Synodu Plenarnego (1991-1999)¹ oraz synodów diecezjalnych, jakie odbyły się po 1983 r.² Po 1983 r. do grudnia 2004 r. w Polsce odbyło się 25 synodów diecezjalnych³. Znaczną część stanowią synody w nowych diecezjach, które powstały na skutek reorganizacji struktur organizacyjnych Kościoła katolickiego w Polsce, zmienionych mocą konstytucji apostolskiej Jana Pawła II *Totus Tuus Poloniae populus* z dnia 25 marca 1992 r.⁴ Pouczenia teologiczne i przepisy prawne dotyczące pogrzebu kościelnego w mniejszym lub większym stopniu znajdujemy we wszystkich statutach synodalnych pochodzących z omawianego okresu. Znajdujemy je w następujących synodach diecezjalnych chronologicznie ułożonych: II Synod Diecezji Częstochowskiej

¹ Konferencja Episkopatu Polski, *II Polski Synod Plenarny (1991-1999)*. Uchwały Synodu otrzymały *recognitio* Stolicy Apostolskiej, dekret Kongregacji ds. Biskupów z dnia 22 grudnia 2000 r. (Prot. N. 441/91). Zostały ogłoszone przez KEP dekretem z dnia 25 stycznia 2001 r. Weszły w życie dnia 28 lutego 2001 r., Warszawa 2001.

² Zob. J. Gołąb, *Prawo do pogrzebu i jego wykonanie w prawie kanonicznym i polskim*, Rzeszów 2004, s. 173-200.

³ Por. W. Góralski, *Sprawowanie władzy ustawodawczej przez biskupów*, s. 18-24.

⁴ Joannes Paulus II PP., *Constitutio apostolica „Totus Tuus Poloniae populus”* (z dnia 25 marca 1992 r.), BSKP 2(1992), nr 2, s. 4-27.

(Częstochowa 1987)⁵, Statuty Archidiecezji Lwowskiej w Lubaczowie (Lubaczów 1990, mps)⁶, IV Synod Diecezji Tarnowskiej (Tarnów 1990)⁷; II Synod Diecezji Lubelskiej 1977-1985 (Lublin 1988)⁸, I Synod Diecezji Koszalińsko-Koło-brzeskiej (Koszalin 1990, mps)⁹, XVII Synod Diecezji Płockiej (1987-1991) (Płock 1992)¹⁰, Poznański Synod Archidiecezjalny 1992-1993. Dokumenty (Poznań 1994)¹¹, Drugi Synod Diecezji Włocławskiej. Statuty (Włocławek 1994)¹², Synod Archidiecezji Wrocławskiej 1985-1991 (Wrocław 1995)¹³, III Synod Diecezji Kieleckiej 1984-1991 (Kielce 1992)¹⁴, I Synod Diecezji Drohiczyńskiej. Statuty. Dokumenty wykonawcze (Drohiczyn 1997)¹⁵, Pierwszy Synod Diecezji Radomskiej (Radom 1999)¹⁶,

⁵ Uchwały synodu zostały zatwierdzone i ogłoszone przez biskupa diecezjalnego S. Nowaka dnia 23 listopada 1986 r., weszły w życie dnia 1 stycznia 1987 r. (odtąd: SDCzest(2)).

⁶ Uchwały synodu zostały zatwierdzone i ogłoszone przez administratora apostolskiego archidiecezji w Lubaczowie biskupa M. Jaworskiego dnia 10 listopada 1990 r. (odtąd: SALwLub).

⁷ Uchwały synodu zostały zatwierdzone i ogłoszone przez biskupa diecezjalnego J. Ablewicza dnia 13 marca 1986 r. (L. Dz. OC-4/2/86) (odtąd: SDTar(4)).

⁸ Uchwały synodu zostały zatwierdzone i ogłoszone przez biskupa diecezjalnego B. Pylaka dnia 8 grudnia 1987 r. (odtąd: SDLub(3)).

⁹ Uchwały synodu zostały zatwierdzone i ogłoszone przez biskupa diecezjalnego I. Jeża dnia 9 grudnia 1989 r. (SD – 6/89) (odtąd: SDKosz-Kołob).

¹⁰ Uchwały synodu zostały zatwierdzone i ogłoszone przez biskupa diecezjalnego Z. Kamińskiego dnia 7 czerwca 1991 r. (nr 1301/91) (odtąd: SDPłoc(17)).

¹¹ Uchwały synodu zostały zatwierdzone i ogłoszone przez biskupa diecezjalnego J. Strobę dnia 31 grudnia 1993 r. (L.dz. A. 300/93) (odtąd: SAPoz).

¹² Uchwały synodu zostały zatwierdzone i ogłoszone przez biskupa diecezjalnego B. Dembowskiego dnia 4 kwietnia 1994 r. (odtąd: SDWłoc(2)).

¹³ Uchwały synodu zostały zatwierdzone i ogłoszone przez kardynała H. Gulbinowicza (odtąd: SAWrocł). Uchwały synodu wrocławskiego przyjęto jako obowiązujące w diecezji legnickiej. Promulgacji uchwał synodalnych dokonał T. Rybak, bp diecezjalny diecezji legnickiej, dnia 29 czerwca 1994 r. (L.dz. 2342/94).

¹⁴ Uchwały synodu zostały zatwierdzone i ogłoszone przez biskupa diecezjalnego S. Szymeckiego dnia 3 czerwca 1992 r. (odtąd: SDKiel(3)).

¹⁵ Uchwały synodu zostały zatwierdzone i ogłoszone przez biskupa diecezjalnego A. Dydycza dnia 24 maja 1997 r. (L.dz. 561/97) (odtąd: SDDroh(1)).

¹⁶ Uchwały synodu zostały zatwierdzone i ogłoszone przez biskupa diecezjalnego E. Materskiego dnia 5 kwietnia 1997 r., weszły w życie dnia 6 maja 1997 r. (odtąd: SDRadom).

Statuty III Synodu Archidiecezji Łódzkiej (Łódź 1999)¹⁷, I Synod Diecezji Łowickiej 1995-1999 (Łowicz 1999)¹⁸, Aby byli jedno. Drugi Synod Diecezji Sandomierskiej 1999. Dekrety i instrukcje (Sandomierz 1999)¹⁹, I Synod Diecezji Ełckiej (Ełk, b.r.)²⁰, Synod Archidiecezji Białostockiej (Białystok 2000)²¹, Synod Archidiecezji Przemyskiej 1995-2000 (Przemyśl 2000)²², Statuty III Powojennego Synodu Archidiecezji Gnieźnieńskiej (Gniezno 2001)²³; I Synod Diecezji Pelplińskiej. Statuty I Synodu Diecezji Pelplińskiej (Pelplin 2001)²⁴, Pierwszy Synod Diecezji Warszawsko-Praskiej (Warszawa 2000)²⁵, Pierwszy Synod Diecezji Zamojsko-Lubaczowskiej 1996-2001 (Zamość 2001)²⁶, III Synod Gdański. Misja Ewangelizacyjna Kościoła Gdańskiego na początku nowego tysiąclecia (Gdańsk 2001)²⁷, Pierwszy Synod Diecezji Rzeszowskiej 2001-2004 (Rzeszów 2004)²⁸.

¹⁷ Uchwały synodu zostały zatwierdzone i ogłoszone przez biskupa diecezjalnego W. Ziółka dnia 22 listopada 1998 r. (odtąd: AŁódz (III)).

¹⁸ Uchwały synodu zostały zatwierdzone i ogłoszone przez biskupa diecezjalnego A. Orszulika dnia 25 marca 1999 r. (L. dz. 265/99) (odtąd: SDEłowi(1)).

¹⁹ Uchwały synodu zostały zatwierdzone i ogłoszone przez biskupa diecezjalnego W. Świeżawskiego dnia 16 kwietnia 1999 r. (nr dz. 33599) (odtąd: SDSand(2)).

²⁰ Uchwały synodu zostały zatwierdzone i ogłoszone przez biskupa diecezjalnego W. Ziembę dnia 8 czerwca 1999 r. (odtąd: SDEłck).

²¹ Uchwały synodu zostały zatwierdzone i ogłoszone przez biskupa diecezjalnego S. Szymbekiego dnia 25 marca 2000 r. (nr 410/2000) (odtąd: SABiał).

²² Uchwały synodu zostały zatwierdzone i ogłoszone przez biskupa diecezjalnego J. Michalika dnia 1 stycznia 2000 r. (odtąd: SAPrzem).

²³ Uchwały synodu zostały zatwierdzone i ogłoszone przez biskupa diecezjalnego H. Muszyńskiego i obowiązują od dnia 23 kwietnia 2001 r. (odtąd: SAGniez(3)).

²⁴ Uchwały synodu zostały zatwierdzone i ogłoszone przez biskupa diecezjalnego J. B. Szlągę dnia 25 marca 2001 r. (odtąd: SDPelp(1)).

²⁵ Uchwały synodu zostały zatwierdzone i ogłoszone przez biskupa diecezjalnego K. Romaniuka dnia 8 grudnia 2001 r. (odtąd: SDW-Pras(1)).

²⁶ Uchwały synodu zostały zatwierdzone i ogłoszone przez biskupa diecezjalnego J. Śrutwę dnia 6 stycznia 2001 r. (L. dz. 1563/00/K.Ord.) (odtąd: SDZ-Luba(1)).

²⁷ Uchwały synodu zostały zatwierdzone i ogłoszone przez biskupa diecezjalnego T. Goćłowskiego dnia 28 marca 2002 r. (odtąd: SAGdań).

²⁸ Uchwały synodu zostały zatwierdzone i ogłoszone przez biskupa diecezjalnego K. Górnego dnia 20 listopada 2004 r., obowiązują od dnia 19 stycznia 2005 r. (odtąd: SDRz (1)).

Całościowa analiza zebranych postanowień synodalnych pozwala na wyodrębnienie szczegółowych zagadnień dotyczących pogrzebu kościelnego, które obrazują, jak w polskim prawie partykularnym przedstawia się problematyka prawa do pogrzebu kościelnego, jego wykonanie oraz pozbawienie.

1. POJĘCIE POGRZEBU KOŚCIELNEGO I JEGO CELE

Większość statutów synodalnych uznaje pojęcie pogrzebu kościelnego za dostatecznie wyjaśnione w prawie powszechnym Kościoła katolickiego, dlatego nie znajdujemy w nich jego definicji. Wyjątek stanowią XVII Synod Diecezjalny Płocki oraz I Synod Diecezji Elckiej, które przytaczają *in extenso* definicję pogrzebu kościelnego podaną w kan. 1176 § 2 KPK/83²⁹. Tego rodzaju mechaniczna recepcja określenia pogrzebu kościelnego w istocie rzeczy nic nie wnosi do polskiego prawa partykularnego.

Warte odnotowania są natomiast zalecenia duszpasterskie, które eksponują cele pogrzebu kościelnego. Odpowiednie uwagi na ten temat znajdują się w statutach Synodu Archidiecezji Gnieźnieńskiej, Archidiecezji Gdańskiej i Diecezji Rzeszowskiej. Według n. 179 III Synodu Archidiecezji Gnieźnieńskiej celem pogrzebowej liturgii jest zarówno modlitwa za zmarłego, jak i obudzenie paschalnej wiary i nadziei u członków jego rodziny oraz innych uczestników pogrzebu³⁰. Takim sformułowaniem cytowany n. 179 nawiązuje wyraźnie do pkt. 1 wprowadzenia teologicznego i pastoralnego do *Obrzędów pogrzebu dostosowanych do zwyczajów diecezji polskich*. Z kolei Statuty Synodu Archidiecezji Gdańskiej trafnie zauważają, że „pogrzeb chrześcijański nie udziela zmarłemu ani sakramentu, ani sakramentaliów. Zmarły znajduje się już poza porządkiem ekonomii sakramentalnej. Pogrzeb jest obrzędem liturgicznym Kościoła. Po-

²⁹ SDPłoc(17), n. 397, s. 71-72: „Pogrzeb kościelny, w którym Kościół wyprasza duchową pomoc zmarłym, okazuje szacunek ich ciału i równocześnie żywym niesie pociechę nadziei, należy odprawiać z zachowaniem przepisów liturgicznych (kan. 1176 § 2)”. SDEłck, n. 888, s. 141.

³⁰ SAGniez(3), n. 179; por. SAPoz, n. 33, s. 295.

sługa Kościoła powinna jasno wyrażać rzeczywistość łączność ze zmarłym, a także ożywiać uczestnictwo zgromadzonej wspólnoty w obrzędach i głosić jej życie wieczne”³¹. Synod ten wskazuje ponadto na służebny charakter duszpasterstwa Kościoła na rzecz człowieka, o którego winno ono dbać nie tylko w toku jego ziemskiej pielgrzymki, ale na końcu jego drogi, by oddać go „w ręce Ojca”³². Z kolei statut 357. Synodu Diecezji Rzeszowskiej przypomina, że „starannie przygotowana liturgia chrześcijańskiego pogrzebu, z powagą sprawowana w domu żałoby, w kościele lub kaplicy i na cmentarzu, stanowi katechezę o rzeczach ostatecznych, poucza o prawdzie, że wierny wszczepiony przez chrzest w tajemnicę Chrystusa umarłego i zmartwychwstałego, przez swoją śmierć – wraz z Chrystusem – przechodzi do wiecznego domu ojca”³³. III Synod Archidiecezji Łódzkiej wymaga, by sprawowanie obrzędów pogrzebowych wyrażało chrześcijański sens życia i śmierci, a także rzeczywistość łączność ze zmarłym³⁴.

Przytoczone pouczenia dobrze korespondują z doktryną Kościoła katolickiego zawartą w KKK³⁵ i duchem *Ordo exequiarum*³⁶ oraz KPK/83³⁷.

2. FORMY POGRZEBU KOŚCIELNEGO I ICH CELEBRACJA

Polskie prawo synodalne nie zawiera żadnych innowacji w zakresie form liturgicznych pogrzebu kościelnego. Jego nieliczne normy dotyczące tej kwestii odsyłają do wcześniej wydanych dokumentów

³¹ SAGdań, n. 766, s. 317-318.

³² SAGdań, n. 761, s. 316.

³³ SDRz (1), s. 170. Por. SDEłck, n. 886, s. 141: „Z tych racji śmierć winna być ukazana przez duszpasterza jako skuteczna okoliczność przypomnienia człowiekowi spraw ostatecznych, zwłaszcza gdy chodzi o takich, którzy są bardzo luźno związani z Kościołem”.

³⁴ SAŁódz, art. 265, s. 70.

³⁵ KKK, n. 1683.

³⁶ Zob. *Ordo exequiarum. Praenotanda*, n. 1.

³⁷ Kan. 1176 § 2 KPK/83; por. kan. 875 KKKW.

kościelnych, takich jak: *Wprowadzenie teologiczno-pastoralne do obrzędów pogrzebowych, Obrzędy pogrzebu dostosowane do diecezji polskich*, instrukcja Episkopatu Polski z 1978 r. *O pogrzebie i modlitwach za zmarłych*³⁸.

Tylko statuty II Synodu Diecezji Częstochowskiej zawierają omówienie *Obrzędów pogrzebu dostosowanych do diecezji polskich*, określających trzy formy pogrzebu kościelnego dorosłych i dzieci, oraz przypominają w sposób syntetyczny instrukcję Episkopatu Polski z 5 maja 1978 r. o pogrzebie i modlitwach za zmarłych w sprawie celebracji obrzędów pogrzebowych³⁹.

I Synod Diecezji Ełckiej przypomina, że pełna liturgia pogrzebowa obejmuje trzy stacje (w domu, w kościele i przy grobie) oraz dwie procesje: z domu do kościoła i z kościoła na cmentarz), a na decyzję o wyborze konkretnej formy pogrzebu wpływa sytuacja lokalna i osoba zmarłego⁴⁰.

Synod Archidiecezji Gdańskiej i Synod Archidiecezji Gnieźnieńskiej zalecają, by w wypadku pogrzebu dzieci nieochrzczonych wybrać tylko stację przy grobie⁴¹.

Szczególne miejsce w sformułowaniach statutów synodów diecezjalnych zajmuje homilia⁴². Obowiązek prawny jej głoszenia podczas mszy św. pogrzebowych przypominają statuty II Synodu Diecezji

³⁸ SDPłoc(17), n. 400, s. 72: „W wyborze form pogrzebu duszpasterz winien zastosować się do wskazań zawartych we Wprowadzeniu teologicznym i pastoralnym do obrzędów pogrzebu, n. 5”.

³⁹ SDCzęst(2), s. 114.

⁴⁰ SDEłck, n. 888, s. 141.

⁴¹ SAGdań, n. 765, s. 317: „Gdy następuje pogrzeb dziecka nieochrzczonego, należy zastosować obrzędy przepisane przez Kościół. Proponujemy jedną stację pogrzebu takiego dziecka, należy wybrać stację przy grobie, aby rodzice katolicy tym bardziej odczuli towarzyszenie Kościoła w ich cierpieniu”. SAGniez(3), n. 181: „Konferencja Episkopatu Polski, adaptując odnowione obrzędy pogrzebu do warunków polskich, zezwoliła ponadto na katolicki pogrzeb dzieci, które zmarły przed chrztem. Jeżeli rodzice proszą o taki pogrzeb, nie należy odmawiać, nie tylko ze względu na ich odczucia, ale i z racji głoszonej przez Kościół sakralnej wartości ludzkiego życia. Proponując jedną stację podczas pogrzebu takiego dziecka, należy wybrać «stację przy grobie», aby rodzice katolicy tym pełniej odczuli towarzyszenie Kościoła w ich cierpieniu”.

⁴² Zob. SDEłck, n. 491, s. 82-83.

Częstochowskiej⁴³, Synodu Diecezjalnego Koszalińsko-Kołobrzeskiego⁴⁴, Synodu Archidiecezji Gdańskiej⁴⁵, Synodu Archidiecezji Przemyskiej⁴⁶, I Synodu Diecezji Radomskiej⁴⁷ i III Synodu Archidiecezji Łódzkiej⁴⁸. Synod Archidiecezji Przemyskiej poleca ponadto, aby homilia pogrzebowa była starannie przygotowana, ponieważ wielu uczestników mszy św. pogrzebowej ma rzadki kontakt ze słowem Bożym⁴⁹. Niektóre statuty nakazują unikania podczas homilii głoszenia mów pochwalnych na cześć zmarłego⁵⁰.

3. PRAWO DO POGRZEBU KOŚCIELNEGO

W kwestii teologicznych podstaw pogrzebu kościelnego wyowiada się Synod Archidiecezji Gdańskiej i III Synod Archidiecezji Gnieźnieńskiej. Powyższe synody, opierając się na utrzymaniu zwyczaju grzebania zwłok, podkreślają fakt, że sam Chrystus po swojej śmierci został pogrzebany. W ten sposób wyraźnie nawiązują do n. 15

⁴³ SDCzęst(2), s. 49: „Duże znaczenie mają także homilie głoszone przy sprawowaniu sakramentów, a zwłaszcza przy odprawianiu obrzędów pogrzebowych. Homilie pogrzebowe powinny być odpowiednio przygotowane ze względu na szczególną wymowę tej chwili, jak również ze względu na częstą obecność na pogrzebie ludzi niewierzących i obojętnych religijnie”.

⁴⁴ SDKosz-Kołob, statut 611, s. 94: „W czasie Mszy świętej pogrzebowej należy zawsze głosić homilię o prawdach wiecznych, unikać natomiast należy głoszenia mów pochwalnych na cześć zmarłego”.

⁴⁵ SAGdań, n. 763, s. 317: „Podczas każdego pogrzebu należy głosić homilię opartą na słowie Bożym, treści modlitw za zmarłych oraz znaczeniu symboli używanych w liturgii (paschał, pokropienie wodą święconą, okadzenie). Podczas ceremonii pogrzebowych stanowczo należy unikać wygłaszania mów pochwalnych na cześć zmarłego”.

⁴⁶ SAPrzem, statut 245, s. 84: „Należy zawsze głosić homilię podczas Mszy świętych obrzędowych [...], pogrzeb”.

⁴⁷ SDRadom, n. 107 § 4, s. 45: „Podczas Mszy św. pogrzebowej lub jeśli jest tylko Liturgia Słowa, jak przewiduje prawo liturgiczne – należy wygłosić homilię”.

⁴⁸ SAŁódź, art. 147, s. 50: „Homilie i kazania powinny być głoszone podczas [...] pogrzebów”.

⁴⁹ SAPrzem, statut 245, s. 84.

⁵⁰ SDKosz-Kołob, statut 611, s. 94; SAGdań, n. 763, s. 317.

Obrzędów pogrzebu dostosowanych do zwyczajów diecezji polskich, które z tych samych względów preferują bardziej zwyczaj grzebania zwłok aniżeli ich kremację⁵¹. Niektóre synody podkreślają znaczenie chrztu i utrzymania wspólnoty z Kościołem katolickim⁵².

Gdy chodzi o podstawy prawa do pogrzebu kościelnego, należy stwierdzić, że wszystkie synody diecezjalne odwołują się, wprost lub pośrednio, do postanowień KPK/83, *Ordo Exequiarum*, instrukcji Episkopatu Polski *O pogrzebie i modlitwach za zmarłych* i *Obrzędów pogrzebu dostosowanych do zwyczajów diecezji polskich*.

Pośród polskich synodów diecezjalnych, jakie odbyły się po promulgacji KPK/83, cztery wypowiadają się na temat podmiotu prawa do pogrzebu kościelnego. Rzecz znamienita, że tylko Synod Archidiecezji Białostockiej przyznaje prawo do pogrzebu kościelnego katechumenom, powołując się na kan. 1183 KPK/83⁵³. Pozostałe trzy synody zawężają prawo do niego, gdy chodzi o dorosłych, tylko do katolików ochrzczonych w Kościele katolickim lub do niego przyjętych po chrzcie św. Nie jest to zgodne z powszechnym prawem kanonicznym. Co więcej, II Synod Diecezji Częstochowskiej⁵⁴ i Synod Archidiecezji Wrocławskiej⁵⁵ przyznają to prawo wyłącznie katolikom żyjącym zgodnie z przykazaniami Bożymi i kościelnymi. Należy zauważyć, że tego rodzaju sformułowania stoją w wyraźnej sprzeczności z kan. 1184 § 1 KPK/83, który uzależnia udzielenie pogrzebu kościelnego tylko od jakichkolwiek oznak pokuty wyrażonych przed śmiercią przez ochrzczonego grzesznika, przynależącego formalnie do Kościoła katolickiego, nawet znajdującego się w karach kościelnych.

⁵¹ SAGdań, n. 767, s. 318; SAGniesz(3), n. 181; por. SDEłck, n. 903, s. 143.

⁵² SDKosz-Kołob, statut 599, s. 93; SDLub(3), n. 234-235; SABiał, n. 578, s. 133.

⁵³ SABiał, n. 578, s. 133: „Prawo do pogrzebu kościelnego mają wszyscy wierni i katechumeni (kan. 1183 KPK). Biskup diecezjalny zezwala na pogrzeb dzieci, które zmarły przed chrztem, jeśli rodzice chcieli je ochrzcić”.

⁵⁴ SDCzest(2), s. 115: „Każdy katolik żyjący zgodnie z przykazaniami Bożymi i kościelnymi ma prawo, tak z racji chrztu św. jak i trwania w żywej łączności i jedności z Kościołem, do pogrzebu kościelnego [...]”.

⁵⁵ SAWrocł, n. 82, s. 800: „Każdy katolik żyjący zgodnie z przykazaniami Bożymi i kościelnymi ma prawo do pogrzebu kościelnego”.

W żadnym ze statutów synodów diecezjalnych nie ma regulacji dotyczących dziecka ochrzczonego jako podmiotu pogrzebu kościelnego. Milczenie synodów diecezjalnych zdaje się potwierdzać przypuszczenie, że pogrzeb dziecka ochrzczonego nie stanowi większego problemu duszpasterskiego w Polsce. Jedyne statuty II Synodu Diecezji Częstochowskiej przypominają, iż *Obrzędy pogrzebu* zawierają także trzy formy pogrzebu dzieci, które nie doszły do używania rozumu, w numerach 134-216⁵⁶. Statuty Poznańskiego Synodu Archidiecezjalnego nakazują stosowanie pełnej formy obrzędowej podczas pogrzebów dzieci⁵⁷.

Dwa natomiast synody diecezjalne – Synod Archidiecezji Gdańskiej i Synod Archidiecezji Gnieźnieńskiej, odnoszą się do problemu pogrzebu kościelnego dzieci nieochrzczonych i uznają je za godne pogrzebu kościelnego ze względu na wiarę rodziców, odwołując się do zezwolenia Konferencji Episkopatu Polski na ich pogrzeb kościelny. Jako rację zezwolenia na tego rodzaju pogrzeb oba synody podają solidarność Kościoła w cierpieniach z pogrążonymi w żałobie rodzicami⁵⁸. I Synod Diecezji Ełckiej postanawia w tej materii, że „zważywszy na okoliczności w aspekcie duszpasterskim, ordynariusz miejsca może zezwolić na pogrzeb kościelny dziecka nieochrzczonego, które urodziło się z katolickich rodziców, lecz nie było to wynikiem ich zaniedbania”⁵⁹. Statuty Poznańskiego Synodu Archidiecezjalnego zobowiązują duszpasterzy, aby w przypadku tego rodzaju pogrzebu zastosować pełną formę obrzędów pogrzebowych⁶⁰.

Synod Archidiecezji Przemyskiej przytacza normę kan. 1183 § 3 KPK/83, zgodnie z którą ordynariusz miejsca może pozwolić na pogrzeb katolicki należącym do wspólnoty kościelnej niekatolickiej, gdy nie ma ich własnego szafarza i nie mieli oni przeciwnej woli⁶¹.

⁵⁶ SDCzęst(2), s. 114.

⁵⁷ SAPoz, n. 33, s. 296-297.

⁵⁸ SAGdań, n. 765, s. 317; SAGniez(3), n. 181.

⁵⁹ SDEłck, n. 900, s. 143.

⁶⁰ SAPoz, n. 33, s. 296-297: „Zgodnie z kan. 1183 zwraca się uwagę na obowiązek stosowania pełnej formy pogrzebu dzieci, nawet tych, które zmarły przed chrztem. Odnosi się to również do dzieci pozbawionych życia przed urodzeniem”.

⁶¹ SAPrzem, statut 304, s. 102.

Z kolei I Synod Diecezji Ełckiej zawiera normę, zgodnie z którą ochrzczonym przynależnym do jakiegoś kościoła lub wspólnoty kościelnej niekatolickiej można urządzić pogrzeb, gdy brak jest ich własnego szafarza, jednakże za pozwoleniem ordynariusza miejsca, do którego należy ocena okoliczności, osoby i miejsca⁶². Wspomniany synod określa krąg osób, którym przysługuje prawo pochowania osoby zmarłej. Należą do nich: pozostały małżonek, krewni zstępni i wstępni, krewni boczni do czwartego stopnia pokrewieństwa, powinowaci w linii prostej oraz inne osoby, które do tego dobrowolnie się zobowiązują. Przytoczona norma synodalna stanowi dosłowną recepcję na grunt prawa kanonicznego art. 10 ust. 1 ustawy o cmentarzach⁶³.

Przepisy synodalne powtarzają zasadę wyrażoną przez prawodawstwo powszechne, że szafarzem właściwym obrzędów pogrzebowych jest przede wszystkim proboszcz, a w dalszej kolejności wikariusz parafialny lub diakon⁶⁴. Jedynie w przypadku zaistnienia potrzeby duszpasterskiej, gdy szafarz właściwy nie może przewodniczyć wszystkim stacjom pogrzebu, obrzędy w domu zmarłego i na cmentarzu mogą odprawić wierni świeccy. Im powierza się również przewodniczenie wigilii przy zmarłym⁶⁵.

Udział w pogrzebie kapłanów obcych (tzn. niepracujących aktualnie w danej parafii) powinien być uzgodniony z miejscowym proboszczem⁶⁶.

⁶² SDEłck, n. 901, s. 143.

⁶³ SDEłck, Aneksy, Zarządzenie dotyczące cmentarza parafialnego, n. 10, s. 218.

⁶⁴ SDKosz-Kołob, statut 607, s. 94: „Szafarzem nabożeństwa pogrzebowego jest miejscowy proboszcz, wikariusz lub diakon”.

⁶⁵ SAGdań, n. 771, s. 319: „Zachęca się do celebracji w wigilię pogrzebu nabożeństwa słowa Bożego przy zmarłym także przez osoby świeckie”. Por. SDTar(4), statut 238 § 1, s. 135; por. Statuty Archidiecezji Lwowskiej w Lubaczowie, statut 225, s. 85. SDRz (1), statut 359 § 3, s. 171: „W razie potrzeby, stację w domu zmarłego może odprawić osoba świecka. Ona też może przewodniczyć tzw. wigilii przy zmarłym”.

⁶⁶ SDTar(4), statut 238 § 2, s. 135. SAŁódz, art. 269, s. 71: „Duchowni, którzy chcą uczestniczyć w obrzędach pogrzebu poza swoją parafią, powinni uzgodnić swój udział z miejscowym proboszczem”. SDRz (1), statut 358 § 3, s. 170: „Duchowni, mający zamiar uczestniczyć w obrzędach pogrzebowych, powinni uzgodnić swój udział z miejscowym proboszczem”.

Statut 605 Statutów Synodu Diecezjalnego Koszalińsko-Kołobrzeskiego podkreśla znaczenie więzi łączącej proboszcza ze zmarłym parafianinem i dlatego postanawia, że proboszcz może pochować swojego parafianina również w innej parafii, jeżeli taka jest wola zmarłego lub jego rodziny. Zwraca jednak uwagę, że w takim przypadku konieczna jest uprzednia zgoda proboszcza parafii, w której odbywa się pogrzeb. Ten jednak powinien chętnie zgodzić się na tego rodzaju pogrzeb, użyzyć świątyni, szat liturgicznych i sprzętu pogrzebowego⁶⁷.

Statuty synodalne zaznaczają, że szafarze pogrzebu kościelnego nie powinni uzależniać okazałości obrzędów pogrzebowych od wysokości złożonej z tej okazji ofiary⁶⁸, a w przygotowaniu i sprawowaniu obrzędów pogrzebowych wystrzegać się wszystkiego, co mogłoby urazić pogrążoną w żałobie rodzinę⁶⁹. Na podkreślenie zasługują sformułowania II Synodu Diecezji Częstochowskiej, I Synodu Diecezji Ełckiej oraz Pierwszego Synodu Diecezji Rzeszowskiej w sprawie pogrzebu kościelnego osób ubogich i bezdomnych. Jako jedyne z polskich synodów stwierdzają, że „pogrzebanie osób ubogich i bezdomnych należy uważać za szczególnie obowiązek chrześcijański miejscowych duszpasterzy”⁷⁰.

II Synod Diecezji Częstochowskiej i Synod Archidiecezji Gdańskiej nakazują, aby szafarze celebracji obrzędów pogrzebowych stosowali się do przepisów liturgicznych w kwestii doboru formularza mszy i koloru szat oraz używania pełnego stroju liturgicznego (sutanna, komża, stuła, kapa)⁷¹. Klarowną normę prawną w tym względzie podaje art. 266 III Synodu Archidiecezji Łódzkiej: „Pogrzeb chrześcijański należy odprawić z zachowaniem prawa powszechnego i przepisów liturgicznych; pozostawić można tylko te zwyczaje lokalne i tradycje rodzinne, które nie są z nimi sprzeczne”⁷². Do zacho-

⁶⁷ Zob. SDKosz-Kołob, statut 605 § 1-3, s. 94.

⁶⁸ SDPłoc(17), n. 398, s. 72: „W sprawowaniu pogrzebu kościelnego wyklucza się zależność okazałości nabożeństwa pogrzebowego od wysokości złożonej z tej okazji ofiary (por. kan. 1181)”. Por. SDEłck, n. 898, s. 143.

⁶⁹ SAGniez(3), n. 179.

⁷⁰ SDCzést(2), s. 115; SDEłck, n. 899, s. 143; SDRz (1), statut 360 § 2, s. 171.

⁷¹ SDCzést(2), s. 114; SAGdań, n. 770, s. 319.

⁷² SAŁódz, art. 266, s. 70.

wania religijnych tradycji związanych ze śmiercią i pogrzebem, tj. modlitwy rodziny i znajomych przy trumnie, udziału w pogrzebie, zamawianie mszy św. itp. zobowiązują wiernych również inne synody, mianowicie Synod Archidiecezji Przemyskiej i Pierwszy Synod Diecezji Rzeszowskiej⁷³.

I Synod Diecezji Radomskiej poleca, aby z powodu śmierci papieża i biskupa diecezji we wszystkich parafiach diecezji odbyły się nabożeństwa pogrzebowe. Z tej racji wszyscy kapłani diecezji zobowiązani są do ofiarowania w ich intencji trzech intencji mszalnych⁷⁴. W przypadku śmierci kapłana dekanatu kapłani dekanalni powinni ofiarować za zmarłego trzy intencje mszalne, inni kapłani przynajmniej jedną⁷⁵.

Polskie prawo synodalne wydaje się utrwalac jako zasadę, że miejscem ceremonii pogrzebowych jest własny kościół parafialny zmarłego⁷⁶. Nie podchodzi ono podmiotowo do miejsca ceremonii pogrzebowych jako do uprawnienia wiernego zmarłego. Ujęcie tego zagadnienia ma raczej charakter przedmiotowy. Niektóre synody jednakże potwierdzają uprawnienie każdego wiernego i tych, na których spoczywa troska o urządzenie pogrzebu, zwłaszcza rodziny, do innego kościoła, w którym odbywać się będzie nabożeństwo pogrzebowe niż własny kościół parafialny zmarłego⁷⁷. Gdy nabożeństwo pogrzebowe ma się odbyć w innej parafii, niektóre synody obligują wprost duszpasterza wybranego kościoła do powiadomienia proboszcza

⁷³ SAPrzem, statut 398 § 3, s. 134; SDRz (1), statut 358 § 2, s. 170.

⁷⁴ SDRadom, n. 112 § 1, s. 46.

⁷⁵ Tamże, § 2, s. 46.

⁷⁶ SDW-Pras(1), n. 380, s. 133: „Nabożeństwo pogrzebowe za zmarłego winno być odprawione w jego własnym kościele parafialnym”. Por. SDPelp(1), n. 260, s. 61; SDTar(4), statut 239 § 1, s. 203. SAŁódz, art. 268, s. 71: „Pogrzeb katolicki, z reguły, powinien być odprawiony w parafii własnej zmarłego”. SDRz(1), statut 360 § 1, s. 171: „Nabożeństwo pogrzebowe powinno się odbyć w parafialnym kościele zmarłego [...]”. SDEłck, n. 889, s. 141; por. SDKosz-Kołob, statut 603, s. 94; SDRadom, n. 107 § 1, s. 45.

⁷⁷ SDKosz-Kołob, statut 603, s. 94; SDRadom, n. 107 § 2, s. 45; SAŁódz, art. 268, s. 71; SDPelp(1), n. 260, s. 61; SDTar(4), statut 239 § 1, s. 203; SDW-Pras(1), n. 380, s. 133. SDRz (1), statut 360 § 1, s. 171: „Kto zajmuje się urządzeniem pogrzebu, może wybrać inny kościół, za zgodą jego zarządcy i po zawiadomieniu własnego proboszcza osoby zmarłej”.

szcza osoby zmarłej, a inne nakazują to ogólnie bez wskazania, na kim ciąży tego rodzaju obowiązek. Nałożenie obowiązku powiadomienia duszpasterza wybranego kościoła na odprawienie nabożeństwa pogrzebowego jest niewątpliwie uszczegółowieniem ogólnej normy kan. 1177 § 2 KPK/83 i rozwiewa wątpliwości w tej materii. Kilka synodów nakłada obowiązek na zarządcę wybranego kościoła, by przed wyrażeniem zgody na nabożeństwo pogrzebowe w kościele powierzonym jego pieczy uzyskał zaświadczenie o życiu religijnym zmarłego od jego własnego proboszcza⁷⁸. Taki wymóg prawny stanowi zaostrenie kodeksowej dyscypliny kościelnej. KPK/83 nie domaga się bowiem wystawiania świadectw kwalifikacyjnych i starania się o nie, lecz poprzestaje na obowiązku powiadomienia własnego proboszcza. Statuty synodalne potwierdzają konieczność uzyskania zgody od zarządcy wybranego kościoła na odprawienie w nim nabożeństwa pogrzebowego, przewidzianą w kan. 1177 § 2 KPK/83⁷⁹. Synod Diecezji Pelplińskiej wymaga oprócz uzyskania świadectwa kwalifikującego, dotyczącego życia religijnego osoby zmarłej, także *contra legem universalem* zgody własnego proboszcza na odprawienie nabożeństwa pogrzebowego poza własną parafią⁸⁰. Oczywiście przepis ten nie ma żadnej mocy prawnej.

⁷⁸ SAŁódz, art. 268, s. 71: „Jednakże każdy wierny albo ci, którzy zajmują się organizacją pogrzebu zmarłego, mogą wybrać inną parafię. W takim przypadku duszpasterz, do którego skierowana jest prośba o odprawienie pogrzebu, powinien zapytać proboszcza własnej parafii zmarłego, czy nie zachodzą ku temu prawne przeszkody”. SDW-Pras(1): „Może być ono odprawione w innym kościele niż parafialny, jednak zawsze po powiadomieniu proboszcza osoby zmarłej i zasięgnięciu opinii o życiu religijnym”. SDPelp(1), n. 260, s. 61. Synod Archidiecezji Przemyskiej i Synod Archidiecezji Gdańskiej podają w aneksach identyczne formularze takiego świadectwa kwalifikacyjnego. SAPrzem, Aneks 56, Informacja o zmarłym w związku z pogrzebem poza własną parafią, s. 414: „Niniejszym informuję, że Zmarły(a) śp., zamieszkały na terenie tutejszej parafii przy ul., był(a) osobą wierzącą, praktykującą (niewierzącą, niepraktykującą). Przed śmiercią przyjął sakramenty: pokuty, Eucharystii, namaszczenia chorych (nie przyjął sakramentów świętych)”. Zob. także: SAGdań, Formularz 48, s. 402; SDRz (1), Formularze: Informacja o zmarłym w związku z pogrzebem poza własną parafią, s. 499.

⁷⁹ SDEłck, n. 889, s. 141.

⁸⁰ SDPelp(1), n. 260, s. 61: „Powinno to się stać za zgodą proboszcza właściwego wystawiającego kwalifikujące świadectwo co do pogrzebu”.

Synod Diecezji Koszalińsko-Kołobrzesckiej i Synod Archidiecezji Przemyskiej żądają wystawienia zaświadczenia o zaopatrzeniu wiernego przed śmiercią świętymi sakramentami. Pierwszy z nich domaga się tego, jeżeli śmierć wiernego nastąpiła poza jego własną parafią, a drugi, jeżeli wierny zmarł w szpitalu. Logika tych przepisów prawnych wskazuje, że obowiązek wystawienia rzeczzonego zaświadczenia spoczywa na szafarzu sakramentów, a dostarczenie jego proboszczowi miejsca pogrzebu kościelnego jest powinnością rodziny⁸¹. Niektóre z synodów polecają, by na cmentarzach parafialnych znajdował się dom przedpogrzebowy lub kaplica cmentarna⁸².

Ustawodawcy synodalni zobowiązują zarządców kaplic przedpogrzebowych znajdujących się na cmentarzach parafialnych do udo-

⁸¹ SDKosz-Kołob, statut 604, s. 94: „Jeżeli ktoś zmarł poza swoją parafią, wówczas rodzina zmarłego przedkłada proboszczowi miejsca pogrzebu zaświadczenie o zaopatrzeniu świętymi sakramentami”. SAPrzem, statut 115, § 1, s. 43: „Obowiązkiem kapelana jest prowadzenie dokumentacji chorych zaopatrzonych sakramentami świętymi, która pozwoli na rzetelne wystawianie zaświadczeń dla celów pogrzebu katolickiego”.

⁸² SDPelp(1), Aneks 35, Instrukcja o cmentarzach katolickich, s. 222: „Tam, gdzie warunki pozwalają, zaleca się wybudować kaplicę cmentarną”. SDZ-Luba(1), Instrukcja synodalna o cmentarzach grzebalnych, s. 218: „Planowanie i zagospodarowanie nowych cmentarzy należy powierzyć fachowcom przy udziale architekta, urbanisty, geodety i architekta zieleni. Na cmentarzu należy wytyczyć aleje prowadzące do kwater grzebalnych, oraz miejsca na sanitariaty i śmietniki, a w miarę potrzeb również działki na kaplicę pogrzebową, kostnicę i dzwonnice”. SAPrzem, statut 415, s. 139: „§ 1. Zaleca się, aby cmentarze parafialne i komunalne posiadały kaplice przedpogrzebowe, odpowiednio wyposażone i utrzymane. § 2. Zarządcy kaplic przedpogrzebowych znajdujących się na cmentarzach parafialnych, udostępniają te pomieszczenia zmarłym z innego obrządku czy wyznania”. SDDroh(1), n. 212, s. 161: „Na cmentarzu, który nie jest położony w bezpośrednim sąsiedztwie kościoła, winna być kaplica, w której mogłyby się odprawiać ceremonie pogrzebowe, a przy różnych okazjach można byłoby celebrować Mszę Świętą”. SABiał, n. 357, s. 92: „Na każdym cmentarzu powinna znajdować się kaplica cmentarna”. SDŁowi(1), Aneks 25, Instrukcja synodalna o cmentarzach grzebalnych, n. 1, s. 263: „Planowanie i zagospodarowanie nowych cmentarzy należy powierzyć fachowcom przy udziale architekta, urbanisty, geodety i architekta zieleni. Na cmentarzu należy wytyczyć aleje prowadzące do kwater grzebalnych oraz miejsca na sanitariaty i śmietniki, a w miarę potrzeb również działki na kaplicę pogrzebową, kostnicę i dzwonnice”.

stępniania ich braciom innego obrządku lub wyznania celem odprawienia pogrzebu⁸³.

Uwaga synodów diecezjalnych, gdy chodzi o miejsce pochówku, koncentruje się głównie na cmentarzu parafialnym. Większość synodów przypomina zalecenie KPK/83, że każda parafia powinna posiadać własny cmentarz grzebalny, na którego założenie lub poszerzenie potrzebna jest – oprócz zezwolenia władz administracyjnych – zgoda władzy diecezjalnej⁸⁴.

Prawodawcy synodalni, przywołując normę kan. 1180 KPK/83, potwierdzają uprawnienie wiernego do pogrzebania jego ciała lub prochów na cmentarzu parafialnym, jeżeli parafia posiada własny cmentarz oraz uprawnienie do wyboru – zgodnie z prawem – innego cmentarza⁸⁵. I Synod Diecezji Ełckiej postanawia, że jeśli ktoś wybrał inny kościół pogrzebu niż parafialny, nic nie zastrzegając w sprawie cmentarza, należy domniemywać, że pośrednio wybrał także miejscowy cmentarz⁸⁶.

Synody potwierdzają sakralny charakter cmentarza⁸⁷. Statuty większości synodów diecezjalnych, chroniąc sakralność tego miejsca,

⁸³ SAPrzem, statut 415 § 2, s. 139; SDRz (1), statut 392, s. 183.

⁸⁴ SDDroh(1), n. 212, s. 161: „Synod przypomina, że każda parafia powinna posiadać własny cmentarz grzebalny (kan. 1240). Przy tworzeniu nowych parafii należy dlatego przewidzieć na cmentarz grzebalny miejsce godne i niezbyt odległe od kościoła. [...] Decyzję o powstaniu nowego cmentarza może podjąć wyłącznie biskup diecezjalny”. SABiał, n. 353-354, s. 92: „Tam, gdzie jest to tylko możliwe, parafia powinna mieć własny cmentarz. Na założenie nowego lub poszerzenie istniejącego cmentarza parafialnego potrzebne jest zezwolenie biskupa diecezjalnego”. SDTar(4), statut 241 § 2-3, s. 205: „Tam, gdzie tylko to jest możliwe parafia powinna mieć własny cmentarz wyznaniowy. Na założenie nowego lub poszerzenie istniejącego cmentarza parafialnego, potrzebne jest – obok zezwolenia władz państwowych – także zezwolenie władzy diecezjalnej”. SDRz(1), statut 393 § 1, s. 184: „Na założenie nowego cmentarza parafialnego lub poszerzenie dotychczasowego, potrzebna jest – oprócz zezwolenia władz administracyjnych – zgoda władzy diecezjalnej”.

⁸⁵ SDEłck, n. 890, s. 142; SDRadom, n. 108 § 1, s. 45.

⁸⁶ SDEłck, n. 890, s. 142.

⁸⁷ SAPrzem, statut 414 § 1-2, s. 139: „Cmentarze, podobnie jak świątynie, są miejscem świętym, przeznaczonym wyłącznie na grzebanie zmarłych i odprawianie nabożeństw. Godność cmentarzy wymaga, aby były one utrzymane w należyтым porządku i odpowiednio zabezpieczone”. SDTar(4), statut 241 § 1, s. 204-205: „Cmen-

zachęcają lub wręcz zobowiązują zarządców cmentarzy parafialnych, jak również inne osoby odpowiedzialne za poszczególne groby, aby cmentarze i groby wyposażano w symbole i napisy wyrażające chrześcijańską wiarę w zmartwychwstanie i życie wieczne. Ustawodawcy synodalni zabraniają umieszczania na cmentarzu napisów, symboli i dekoracji, które tchną laicką wizją życia pozagrobowego⁸⁸. Drugi Synod Diecezji Włocławskiej poleca, aby w takich miejscach jak cmentarz i ogrodzenie cmentarne nie umieszczają reklam⁸⁹.

I Synod Diecezji Koszalińsko-Kołońskiej zabrania parafiom zrzekania się cmentarzy będących w ich posiadaniu⁹⁰.

Pierwszy Synod Diecezji Rzeszowskiej postanawia, że „odpowiedzialnym za cmentarz parafialny jest każdorazowy proboszcz, który sprawuje jego administrację przy udziale Rady parafialnej”⁹¹. Z kolei Synod Archidiecezji Białostockiej stanowi, że „zarządcą cmentarza parafialnego jest każdorazowy proboszcz danej parafii”, który „dba

tarz jako miejsce wiecznego spoczynku zmarłych posiada charakter sakralny i powinien być otoczony religijną czcią i szacunkiem. Ponieważ stan, w jakim się znajduje, jest świadectwem poziomu wiary i kultury miejscowej ludności, dlatego winien być przedmiotem szczególnej troski i opieki ze strony duszpasterzy i wiernych”. SDPelp(1), Aneks 35, Instrukcja o cmentarzach katolickich, s. 222: „Cmentarz katolicki, podobnie jak świątynia, jest miejscem świętym, przeznaczonym wyłącznie do chowania zmarłych i odprawiania nabożeństw żałobnych. Godność miejsca świętego wymaga, aby cmentarz był estetycznie ogrodzony i posiadał zamykaną bramę”. SABiał, n. 352, s. 92: „Cmentarz jako miejsce grzebania zmarłych posiada charakter sakralny i powinien być otoczony religijną czcią i szacunkiem”. SDWłoc(2), statut 229, s. 68: „Cmentarze powinny być uprzednio poświęcone, według przepisów prawa kościelnego. Jeżeli nie są poświęcone (cmentarze komunalne), należy poświęcić z osobna każdy grób. Poświęcenia dokonuje kapłan odprawiający pogrzeb”. SAGniez(3), n. 182: „Przy bramie wejściowej jest wskazane umieszczenie tablicy zawierającej pouczenie, że cmentarz to miejsce święte, zobowiązujące do powagi i skupienia”. SDRz (1), statut 391, s. 183: „§ 1. Cmentarze, jak i świątynie są miejscem świętym, przeznaczonym wyłącznie na grzebanie umarłych i odprawianie nabożeństw. § 2. Godność cmentarzy wymaga, aby były one utrzymane w należyтым porządku i odpowiednio zabezpieczone”.

⁸⁸ SDEłck, n. 892, s. 142; SDSand(2), n. 459, s. 287; SDKosz-Koło, statut 681, s. 103; SDRz (1), statut 359 § 4, s. 171.

⁸⁹ SDWłoc(2), statut 227, s. 68.

⁹⁰ SDKosz-Koło, statut 683, s. 103.

⁹¹ SDRz (1), statut 393 § 2, s. 184.

o porządek na cmentarzu, wyznacza miejsca pochówków i zatwierdza projekty nagrobków”⁹².

Podobne normy znajdujemy w przepisach innych synodów⁹³. Prawodawcy synodalni zobowiązują zarządców cmentarzy parafialnych do prowadzenia księgi cmentarnej zgodnej z prawem cywilnym⁹⁴ oraz księgi ewidencji grobów⁹⁵.

⁹² SABiał, n. 355, s. 92.

⁹³ SDPelp(1), Aneks 35, Instrukcja o cmentarzach katolickich, s. 222: „Nadzór nad cmentarzem sprawuje proboszcz. On też ustanawia dozorcę cmentarza i w umowie o pracę określa zakres jego obowiązków. Prowadzi księgę cmentarną”. SDDroh(1), n. 212, s. 161: „Każda parafia posiadająca własny cmentarz parafialny winna prowadzić księgę pogrzebów zwaną księgą cmentarza”.

⁹⁴ SDWłocł(2), statut 231, s. 68: „Zarząd cmentarza kościelnego jest zobowiązany prowadzić księgę cmentarną, w której zapisuje się: kto, gdzie i kiedy został pochowany”. SDRz (1), statut 393 § 3, s. 184.

⁹⁵ SDŁowi(1), Instrukcja synodalna o cmentarzach grzebalnych, n. 11-14, s. 265: „W każdej parafii, na terenie której znajduje się cmentarz, należy prowadzić księgę ewidencji grobów. Do księgi wpisuje się: nazwisko i imię osoby pochowanej, wiek, ostatnie miejsce zamieszkania, datę i miejsce zgonu, przyczynę zgonu, datę wystawienia i numer aktu zgonu, datę pochowania, numer grobu i kwatery zgodnie z planem cmentarza (jeżeli go nie ma, należy go bezzwłocznie sporządzić); przy ekshumacji datę i miejsce ponownego złożenia szczątków. Należy także wpisać datę i numer pokwitowania stwierdzającego nabyte prawo do grobu. W księdze ewidencji grobów można również odnotować imiona i nazwiska osób uprawnionych do pochowania w grobie rodzinnym, jeżeli wystąpią z takim wnioskiem i udokumentują swój prawny tytuł (pokrewieństwo lub powinowactwo wykazane aktami sądu cywilnego, postanowienia sądu stwierdzające prawo do spadku, ewentualnie oświadczenie z podpisami potwierdzone notarialnie) i wniosą opłaty przewidziane za wpisanie uprawnień do księgi cmentarnej. Obok księgi cmentarnej należy również gromadzić dokumentację dotyczącą każdego grobu (akt zgonu, karta zgonu, inne akty stanu cywilnego itd.) według numeracji i oznaczeń grobów. W razie niestosowania się do przepisów niniejszej instrukcji Zarząd Cmentarza ma prawo nakazać: rozbiórkę grobu, jego przesunięcie lub zmniejszenie na koszt osoby, która naruszyła przepisy, a także usunięcie samowolnie umieszczonych ławek, drzew, krzewów itp. W sprawach wątpliwych należy stosować się do przepisów zawartych w ustawie o cmentarzach i chowaniu zmarłych z 31.1.1959 r. (Dz.U. nr 47, poz. 298) i rozporządzenia Min. Gospod. Terenowej i Ochrony Środowiska z 20.X.1970 r. w sprawie urządzania cmentarzy, prowadzenia ksiąg cmentarnych oraz chowania zmarłych (Dz.U. nr 47, poz. 299)”. SDZ-Luba(1), Instrukcja synodalna o cmentarzach grzebalnych, s. 219-220.

Odbyte po 1983 r. synody diecezjalne nie wypowiadają się natomiast zasadniczo co do innych miejsc świętych – poza cmentarzami parafialnymi – przeznaczonymi na grzebanie zmarłych, o których mówi KPK/83⁹⁶. Ograniczenie realizacji uprawnienia wiernych do pogrzebania w miejscu świętym tylko do cmentarzy parafialnych i poświęconych grobów na cmentarzach komunalnych wynika z tego, że zarówno polska tradycja chowania zmarłych, jak też prawodawstwo cywilne ograniczają uprawnienie wiernych do pochowania tylko do cmentarzy⁹⁷. Wyłącznie Synod Archidiecezji Białostockiej przypomina normę kan. 1242 KPK/83, zakazującą grzebania zmarłych w kościołach, choć zawęży ujęte w niej taksatywnie wyjątki do biskupów diecezjalnych, również emerytowanych⁹⁸. Jest to poniekąd zrozumiałe, ponieważ na terenie archidiecezji białostockiej nie ma innych uprzywilejowanych osób uprawnionych do pochówku w kościele.

Warte odnotowania jest to, że polskie prawo synodalne kanonizuje przepisy polskiego prawa cywilnego, gdy chodzi o wykonanie uprawnienia wiernych zmarłych do grobu⁹⁹. W pierwszym wypadku kanonizacja dotyczy zakazu grzebania zmarłych bez otrzymania karty zgonu wydanej przez odpowiednie władze administracyjne (zob.

⁹⁶ SDKosz-Kołob, statut 679, s. 103: „Cmentarze mogą być parafialne i komunalne. Parafialne należy poświęcić zgodnie z przepisami liturgicznymi. Natomiast na cmentarzach komunalnych, które nie są poświęcone, należy poświęcić każdy grób w czasie obrzędów pogrzebowych”.

⁹⁷ Zob. art. 12 ust. 1 i 3 ustawy o cmentarzach.

⁹⁸ SABiał, n. 358, s. 92: „W kościołach nie należy grzebać zmarłych, chyba że chodzi o biskupów diecezjalnych, również emerytowanych, którzy powinni być chowani w archikatedrze (kan. 1242 KPK/83)”.

⁹⁹ Zob. SDPelp(1), s. 233: „W sprawach pogrzebu należy przestrzegać zasad prawa kościelnego oraz ustawy władzy cywilnej”. SDZ-Luba(1), s. 220: „W sprawach wątpliwych należy stosować się do przepisów zawartych w ustawie o cmentarzach i chowaniu zmarłych z 31.01.1959 r. (Dz.U. nr 47, poz. 298) i Rozporządzenia Min. Gospod. Terenowej i Ochrony Środowiska z 20.X. 1970 r. w sprawie urządzania cmentarzy i prowadzenia ksiąg cmentarnych oraz chowania zmarłych (Dz.U. nr 47, poz. 299)”. SDŁowi(1), s. 265: „W sprawach wątpliwych należy stosować się do przepisów zawartych w ustawie o cmentarzach i chowaniu zmarłych z 31.1.1959 r. (Dz.U. nr 47, poz. 298) i rozporządzenia Min. Gospod. Terenowej i Ochrony Środowiska z 20.X.1970 r. w sprawie urządzania cmentarzy, prowadzenia ksiąg cmentarnych oraz chowania zmarłych (Dz.U. nr 47, poz. 299)”.

ustawa o cmentarzach, art. 8.1. i art. 11 ust. 5)¹⁰⁰. I Synod Diecezji Ełckiej wymaga również, aby w przypadkach, w których zachodzi uzasadnione podejrzenie, że przyczyną zgonu było przestępstwo, oprócz karty zgonu wymagać zezwolenia prokuratora¹⁰¹. W drugim natomiast wypadku polega ona na przyjęciu przepisów ustawy o cmentarzach i chowaniu zmarłych¹⁰², określających warunki ponownego użycia grobu ziemnego po upływie dwudziestu lat od ostatniego pochówku¹⁰³.

¹⁰⁰ SDKosz-Kołob, statut 612, s. 95: „Nie wolno grzebać zmarłego bez otrzymania karty zgonu wydanej przez odpowiednie władze administracyjne (USC)”. Zob. § 15 pkt 11 rozporządzenia Ministrów Gospodarki Terenowej i Ochrony Środowiska oraz Zdrowia i Opieki Społecznej z dnia 20 października 1972 r. w sprawie urządzania cmentarzy, prowadzenia ksiąg cmentarnych oraz chowania zmarłych (Dz.U. z 1972 r., nr 47, poz. 299); § 8 ust. 2 rozporządzenia Ministra Zdrowia z dnia 7 grudnia 2001 r. w sprawie postępowania ze zwłokami i szczątkami ludzkimi (Dz.U. z dnia 28 grudnia 2001 r., nr 153, poz. 1783); por. Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 7 grudnia 2001 r. w sprawie wzoru karty zgonu oraz sposobu jej wypełniania (Dz.U. z dnia 28 grudnia 2001 r., nr 153, poz. 1782). SDRz (1), Instrukcja o prowadzeniu kancelarii parafialnej, n. 29, s. 216: „Karta zgonu stanowi też podstawę do przyjęcia i pogrzebania zwłok na cmentarzu kościelnym. Bez karty zgonu nie wolno grzebać zwłok”. Por. J. Gołąb, *Prawo do pogrzebu i jego wykonanie*, s. 249-255.

¹⁰¹ SDEłck, Aneksy, Zarządzenie dotyczące cmentarza parafialnego, n. 9, s. 218.

¹⁰² Zob. art. 7. ust. 1 ustawy o cmentarzach.

¹⁰³ SDEłck, Aneksy, Zarządzenie dotyczące cmentarza parafialnego, n. 6, s. 218: „Grób nie może być użyty do ponownego chowania przed upływem 20 lat”. SAGniez(3), n. 183: „Grób nie może być użyty do ponownego chowania przed upływem lat dwudziestu. Po upływie lat dwudziestu użycie grobu do chowania nie może nastąpić, jeżeli jakkolwiek osoba zgłosi zastrzeżenie przeciw temu i uiści opłatę, przewidzianą za pochowanie zwłok. Zastrzeżenie to ma skutek na dalszych lat dwadzieścia i może być odnowione. W istniejących grobach murowanych dopuszcza się chowanie zwłok osób zmarłych w ciągu dwudziestu lat po wydaniu decyzji o zamknięciu cmentarza. Wzbronione jest użycie do ponownego pochowania grobów mających wartość pamiątek historycznych (ze względu na swą dawność lub osoby, które są w nich pochowane, lub zdarzenia, z którymi mają związek), albo wartość artystyczną”. SDPelp(1), Aneks 35, Instrukcja o cmentarzach katolickich, s. 222: „Zwłoki pozostają w grobie nietknięte przez 20 lat”. SDPelp(1), Aneks 35, Instrukcja o cmentarzach katolickich, s. 222: „Po upływie lat 20 ponowne użycie grobu do chowania nie może nastąpić, jeżeli jakkolwiek osoba zgłosi zastrzeżenie przeciw temu i uiści opłatę, przewidzianą za pochowanie zwłok. Zastrzeżenie to ma

I Synod Diecezji Ełckiej przypomina o konieczności sporządzenia planu zagospodarowania terenu, który powinien obejmować miejsca szczególne, czyli rodzaje grobów, drogi do pól grzebalnych oraz pola grzebalne i zadrzewienie¹⁰⁴.

Należy również odnotować, że jeden z synodów diecezjalnych, a mianowicie II Synod Diecezji Włocławskiej, nakazuje stosować się do przepisów państwowych, określających termin wykonania uprawnienia do pochówku ciała zmarłego, przewożenia zwłok i ich ekshu-

skutek na dalszych 20 lat i może być odnowione. Powyższe przepisy nie mają zastosowania do pochowania zwłok w grobach murowanych, przeznaczonych do pomieszczenia zwłok więcej niż jednej osoby. Niezależnie od powyższych przepisów jest zabronione użycie do ponownego pochowania grobów, mających wartość pamiątek historycznych (ze względu na swą dawność lub osób, które są w nich pochowane, lub zdarzeń z którymi mają związek) albo wartość artystyczną”. SDZ-Luba(1), Instrukcja synodalna o cmentarzach grzebalnych, s. 219: „Grób ziemny nie może być użyty do ponownego pochowania zmarłego przed upływem 20 lat. Po 20 latach ponownie można użyć grobu do pochowania, chyba że zainteresowana osoba udowodni do tego swoje prawo (patrz p. 12) i uiści opłaty (tzw. pokładne lub za miejsce na cmentarzu pobierane zawsze po upływie 20 lat). W razie zamiaru wykorzystania grobów opuszczonych lub tych, za które nie wniesiono opłat na dalsze użytkowanie, należy powiadomić wiernych o zamiarze likwidacji określonych grobów (w kościele, w prasie przez ogłoszenia lub przez osoby trzecie). Do przekopania grobów opuszczonych, od momentu powiadomienia o ich likwidacji można przystąpić dopiero po upływie roku. Groby historyczne, artystyczne, ludzi zasłużonych, powszechnie znanych winny być pod szczególną opieką zarządu cmentarza. Nie można ich używać do ponownego chowania zmarłych, za wyjątkiem członków rodziny i pod warunkiem, że nie będzie naruszony wystrój zewnętrzny grobu”. SDŁo-wi(1), Aneks 25, Instrukcja synodalna o cmentarzach grzebalnych, s. 264: „W razie zamiaru wykorzystania grobów opuszczonych lub tych, za które nie wniesiono opłat na dalsze użytkowanie, należy powiadomić wiernych o zamiarze likwidacji określonych grobów (z ambony, w prasie przez ogłoszenie lub przez osoby trzecie). Do przekopania grobów opuszczonych, od momentu powiadomienia o ich likwidacji można przystąpić dopiero po upływie roku. Groby historyczne, artystyczne, ludzi zasłużonych, powszechnie znanych winny być pod szczególną opieką zarządu cmentarza. Nie można ich używać do ponownego chowania zmarłych, za wyjątkiem członków rodziny i pod warunkiem, że nie będzie naruszony wystrój zewnętrzny grobu”. SDPelp(1), Aneks 35, Instrukcja o cmentarzach katolickich, s. 222: „Zwłoki pozostają w grobie nietknięte przez 20 lat”.

¹⁰⁴ SDEłck, Aneksy, Zarządzenie dotyczące cmentarza parafialnego, n. 11-19, s. 219.

macji¹⁰⁵. Bardziej szczegółowe normy zawiera I Synod Diecezji Łódzkiej, który wymaga, aby na ekshumację zwłok uzyskać zezwolenie proboszcza, będącego zarządcą cmentarza, oraz władz świeckich.

Gdy chodzi o czas pochowania, prawodawca synodalny postanawia, że „ciało zmarłego wolno pochować dopiero po upływie odpowiedniego czasu, wystarczającego do wykluczenia wszelkich wątpliwości co do zgonu, zwłaszcza jeżeli śmierć nastąpiła nagle”. I Synod Diecezji Łódzkiej przywołuje w tej materii prawo świeckie i wprowadza normę, która brzmi: „nie wolno więc grzebać zwłok przed upływem 24 godzin od zgonu, a najpóźniej po upływie 72 godzin od zgonu – zwłoki powinny być usunięte z mieszkania celem pochowania, w razie odroczenia terminu pogrzebu zwłoki muszą być złożone w domu przedpogrzebowym lub kaplicy cmentarnej do czasu pogrzebu”¹⁰⁶.

I Synod Diecezji Pelplińskiej oraz I Synod Diecezji Łódzkiej polecają, aby w miejscowościach, gdzie nie ma cmentarza komunalnego, proboszcz (duszpasterz) umożliwił pochowanie na tym cmentarzu osób zmarłych innego wyznania lub niewierzących¹⁰⁷. I Synod Diecezji Radomskiej stanowi normę, zgodnie z którą nie można odmówić pogrzebania zmarłego niekatolika, bądź odstępcy od Kościoła, na cmentarzu parafialnym, gdy w miejscowości nie ma innego cmentarza¹⁰⁸.

Prawodawca Synodu Łódzkiego, przywołując art. 8 ust. 3 konkordatu polskiego, deklaruje ponadto, że „nawet w przypadku istnienia cmentarza komunalnego, rodzina innego wyznania ma prawo prosić proboszcza katolickiego, aby bliskie jej osoby, zostały pochowane razem na cmentarzu parafialnym”¹⁰⁹.

¹⁰⁵ SDWłoc(2), statut 230, s. 68: „Co do terminu chowania zwłok, przewożenia ich, ekshumacji itp. należy stosować się do przepisów państwowych”.

¹⁰⁶ SDEłk, n. 905, s. 143.

¹⁰⁷ SDPelp(1), Aneks 35, Instrukcja o cmentarzach katolickich, s. 223; SDEłk, n. 902, s. 143.

¹⁰⁸ SDRadom, n. 108 § 2, s. 45.

¹⁰⁹ SDEłk, n. 902, s. 143.

4. ODMOWA POGRZEBU KOŚCIELNEGO

Synody diecezjalne sporo uwagi poświęcają zagadnieniu odmowy pogrzebu kościelnego. Należy odnotować, że I Synod Diecezji Łowickiej czyni istotne rozróżnienie między odmową pogrzebu kościelnego i odmową zgody na pochówek w miejscu świętym. Traktując o tym statut 271 w sposób wyraźny nawiązuje do art. 45 ust. 3 ustawy o stosunku państwa do Kościoła katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej z 17 maja 1989 r.¹¹⁰ Niektóre synody stoją na stanowisku, że pogrzebu kościelnego nie należy odmawiać poza sytuacjami wymienionymi w kan. 1184 KPK/83¹¹¹. Z kolei I Synod Diecezji Ra-

¹¹⁰ SDŁowi(1), statut 271, s. 73: „Należy odróżnić odmowę pogrzebu kościelnego od zgody na pochówek osób na cmentarzu katolickim. Nie należy odmawiać zgody na pochówek niekatolików, niewierzących, publicznych grzeszników na cmentarzu parafialnym, jeśli nie ma cmentarza komunalnego”. Por. art. 45 ust. 3 ustawy o cmentarzach i chowaniu zmarłych z 31 stycznia 1959 r. (tekst pierw.: Dz.U. z 1959 r., nr 11, poz. 62; tekst jedn.: Dz.U. z 1972 r., nr 47, poz. 298; tekst jedn.: Dz.U. z 2000 r., nr 23, poz. 295; zmiany: Dz.U. z 2000 r., nr 120, poz. 1268; Dz.U. z 2002 r., nr 113, poz. 984): „W miejscowościach, gdzie nie ma cmentarzy komunalnych, zarządcy cmentarzy umożliwiają pochowanie na cmentarzach, o których mowa w ust. 1, na równych prawach także innych zmarłych”. Zob. W. Uruszczak, *Prawo wyznaniowe (wprowadzenie i opracowanie)*, Kraków 1997, s. 173; K. Warchałowski, *Prawo wyznaniowe. Wybór źródeł (wg stanu na 1.06. 2000)*, Warszawa 2000, s. 209. Por. Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską zawarty dnia 28 lipca 1993 r., ratyfikowany 25 marca 1998 r. (Dz.U. z 1998 r., nr 51, poz. 318), art. 8 ust. 3: „Miejscom przeznaczonym przez właściwą władzę kościelną do sprawowania kultu i grzebania zmarłych Państwo gwarantuje w tym celu nienaruszalność [...]”. Oświadczenie rządowe z dnia 26 stycznia 1998 r. w sprawie deklaracji Rządu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 15 kwietnia 1997 r. w celu zapewnienia jasnej wykładni przepisów konkordatu między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską, podpisanego w Warszawie w dniu 28 lipca 1993 r. (MP z 1998 r., nr 4, poz. 51), n. 2: „Pojęcie nienaruszalności cmentarzy, użyte w artykule 8 ust. 3 Konkordatu, nie może być rozumiane jako prawo do odmowy pochowania na cmentarzu katolickim osoby innego wyznania lub niewierzącej”. Zob. S. Rudnicki, dz. cyt., s. 206; por. M. Pietrzak, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 1995, s. 280.

¹¹¹ SDCzęst(2), s. 115: „Pogrzebu kościelnego należy odmówić tym, którym go odmawia prawo kanoniczne (por. kan. 1184 KPK)”. SAGdań, n. 762, s. 316: „Poza sytuacjami wymienionymi w prawie kanonicznym (KPK 1184) nie należy odmawiać chrześcijańskiego pogrzebu”. SAGniez(3), n. 179: „Poza sytuacjami wymienionymi w prawie kanonicznym (por. kan. 1184 KPK) nie należy odmawiać chrześcijańskiego pogrzebu”. SDTar(4), statut 240 § 1, s. 204: „Duszpasterze niech postępują tu bardzo

domskiej wprowadza normę, zgodnie z którą, gdy zachodzą okoliczności odmowy pogrzebu kościelnego według zasad prawa kanonicznego, należy zwrócić się z tym do kurii diecezjalnej¹¹².

Interesujące wskazania w tej materii zawiera I Synod Diecezji Ełckiej, który stwierdza: że „ponieważ Kościół nie rozstrzyga o losie osoby zmarłej, sam zaś pogrzeb zawsze posiada charakter modlitwy wstawienniczej za zmarłego, Synod popiera tendencję, by stosunkowo najrzadziej odmawiać pogrzebu kościelnego, ograniczając się tylko do wypadków naprawdę koniecznych ze względów duszpasterskich”¹¹³. Wspomniany synod przyjmuje jako słuszny zwyczaj ograniczania pewnej okazałości zewnętrznej pogrzebu, co w opinii wiernych stanowi wyraz pewnej dezaprobaty w stosunku do tych, którzy nie utrzymywali za życia żywej więzi z Kościołem¹¹⁴. Poznański Synod Archidiecezjalny zwraca natomiast uwagę, że w przypadku pogrzebu samobójców, jawnych grzeszników i żyjących w niesakramentalnym małżeństwie należy stosować się do norm zawartych w instrukcji liturgiczno-duszpasterskiej Episkopatu Polski *O pogrzebie i modlitwach za zmarłych* (n. 13-14), zamieszczonej w *Obrzędach pogrzebu dostosowanych do zwyczajów diecezji polskich*¹¹⁵. Synod Diecezji Rzeszowskiej dopuszcza pogrzeb katolicki osób, które do śmierci żyły w niesakramentalnym związku, jeśli przed zgonem okazały jakieś oznaki pokuty i jeśli odbędzie się to bez publicznego zgrzeszenia¹¹⁶. Ten sam synod poleca, aby nie odmawiać pogrzebu katolickiego samobójcy, jeśli w ciągu życia okazywał przywiązanie do wiary i Kościoła¹¹⁷. W takiej sytuacji nakazuje on duszpasterzom, aby wyjaśnili uczestnikom pogrzebu podstawy takiego stanowiska i wybrali skromniejszą formę pogrzebu, biorąc pod uwagę zdrową opinię wiernych.

roztropnie, ograniczając odmowę do wypadków koniecznych, wyliczonych w kan. 1184 § 1 KPK”.

¹¹² SDRadom, n. 109, s. 45.

¹¹³ SDEłck, n. 893, s. 142.

¹¹⁴ Tamże.

¹¹⁵ SAPoz, n. 33, s. 297; por. *Rytuał polski*, s. 26-27.

¹¹⁶ SDRz (1), statut 361 § 1, s. 171.

¹¹⁷ Tamże, § 2, s. 172.

Gdy chodzi o samobójcę, który przed zamachem na swoje życie dawał publiczne zgorszenie, I Synod Diecezji Ełckiej oraz Pierwszy Synod Diecezji Rzeszowskiej polecają, go aby traktować jako jawnego grzesznika, czyli przy przyznaniu mu pogrzebu lub jego odmowie uwzględnić dwa czynniki, a mianowicie, ewentualne oznaki pokuty uczynione przed śmiercią i niebezpieczeństwo zgorszenia wiernych w sytuacji przyznania samobójcy pogrzebu kościelnego¹¹⁸.

Większość synodów przytacza kan. 1184 § 1 n. 1 i 2 KPK/83, dotyczący pozbawienia pogrzebu kościelnego notorycznych apostatów, heretyków, schizmatyków oraz tych, którzy wybrali kremację swojego ciała z motywów przeciwnych wierze chrześcijańskiej¹¹⁹.

¹¹⁸ SDEłck, n. 894, s. 142; SDRz (1), statut 361 § 3, s. 172.

¹¹⁹ SDPłoc(17), n. 399 § 1, s. 72: „Jeśli przed śmiercią nie dali żadnych oznak pokuty, pogrzebu kościelnego powinni być pozbawieni: a) notoryczni apostaci oraz trwający w herezji lub schizmie”. SDW-Pras(1), n. 387, s. 133: „Mimo iż śmierć domaga się wyrazów szczerego współczucia dla najbliższej rodziny także ze strony miejscowego duszpasterza, to jednak nie powinien on zezwalać na chrześcijański pogrzeb człowieka, który nie dając żadnych oznak pokuty, zszedł z tego świata jako apostata, heretyk albo schizmatyk lub publiczny gorszyiciel (por. kan. 1184, 1; 1185)”. SDŁowi(1), statut 269 § 2, s. 73: „Jeżeli przed śmiercią nie okazywali żadnych oznak skruchy, pogrzebu kościelnego powinni być pozbawieni: 1. notoryczni apostaci trwający w herezji lub w schizmie; 2. osoby, które wybrały spalenie swojego ciała z motywów przeciwnych wierze chrześcijańskiej; 3. inni jawni grzesznicy (por. kan. 1184)”. SDEłck, n. 895, s. 142. SDPelp(1), n. 260 § 1, s. 61: „Jeżeli zmarły przed śmiercią nie dawał żadnych znaków pokuty, pogrzebu kościelnego należy odmówić: notorycznym apostatom oraz trwającym w herezji lub schizmie, osobom, które wybrały spalenie swojego ciała z motywów przeciwnych wierze chrześcijańskiej, innym jawnym grzesznikom, którym nie można przyznać pogrzebu bez publicznego zgorszenia wiernych”. SABiał, n. 580, s. 134: „Nie mają prawa do kościelnego pogrzebu: notoryczni apostaci, osoby, które wybrały spalenie ciała z motywów przeciwnych chrześcijańskiej wierze, jawni grzesznicy i wierni, którzy do śmierci żyli w niesakramentalnym związku małżeńskim (kan. 1184 § 1 KPK). W wyżej wymienionych przypadkach możliwy byłby pogrzeb katolicki, gdyby te osoby wyraziły przez śmierć jakieś akty skruchy, np. prośbę o kapłana, ucałowanie krzyża, akt żalu. O znakach nawrócenia może poświadczyc nawet jedna osoba, jeżeli jest wiarygodna. Duszpasterze niech w takich wypadkach wyjaśnią wiernym, dlaczego jest pogrzeb, aby uniknąć w ten sposób zgorszenia oraz niepokoju w parafii”. SDPłoc(17), n. 399 § 1, s. 72: „Jeśli przed śmiercią nie dali żadnych oznak pokuty, pogrzebu kościelnego powinni być pozbawieni: b) osoby, które wybrały spalenie swojego ciała z motywów przeciwnych wierze chrześcijańskiej”. SAGdań, n. 767, s. 318: „Tym, którzy wybrali spalenie swoich zwłok, należy udzielić

Znaczna część z nich przypomina, że warunkiem odmowy pogrzebu kościelnego powinien być brak wyrażenia przed śmiercią jakichkolwiek oznak pokuty i odnosi go do określonych kategorii grzeszników. XVII Synod Diecezjalny Płocki, I Synod Diecezji Łowickiej, I Synod Diecezji Pelplińskiej, I Synod Diecezji Warszawsko-Praskiej oraz Synod Archidiecezji Gdańskiej przytaczają *in extenso* sformułowania kan. 1184 KPK/83 dotyczące grzeszników, których należy pozbawić pogrzebu kościelnego¹²⁰.

Od powszechnej dyscypliny Kościoła odbiega jednakże III Synod Diecezji Lubelskiej, który choć stwierdza, że pogrzebu religijnego ochrzczonym w zasadzie nie odmawia się, ale do wypadków uzasadniających taką odmowę zalicza „wypadek naprawdę wyraźnej niewiary zmarłego” i wypadek „jego wrogości do Kościoła”¹²¹. Wydaje się, że są to sformułowania zbyt ogólne i stwarzają niebezpieczeństwo dowolnej interpretacji. Kilka synodów uszczegóławia wymienioną w kan. 1184 KPK/83 kategorię jawnych grzeszników. Zaliczają one do nich tych wiernych, którzy do śmierci żyli w niesakramentalnym związku małżeńskim¹²².

chrześcijańskiego pogrzebu, chyba że z całą pewnością wiadomo, iż podjęli oni decyzję z motywów przeciwnych zasadom wiary chrześcijańskiej (KPK 1184). W takiej sytuacji trzeba jednak wyeliminować niebezpieczeństwo zgorszenia ze strony wiernych. W katechezie należy zasygnalizować, że Kościół wyżej ceni zwyczaj grzebania zwłok, aniżeli ich kremację przede wszystkim dlatego, iż sam Chrystus po swojej śmierci został pogrzebany (OPO 15)”. SAGniez(3), n. 181: „Tym, którzy wybrali spalenie swoich zwłok, należy udzielić chrześcijańskiego pogrzebu, chyba że z całą pewnością wiadomo, iż podjęli oni tę decyzję z motywów przeciwnych zasadom wiary chrześcijańskiej (por. KPK, kan. 1184, § 2). W takiej sytuacji trzeba jednak wyeliminować niebezpieczeństwo zgorszenia ze strony wiernych. W katechezie wypada zasygnalizować, że Kościół wyżej ceni zwyczaj grzebania zwłok, aniżeli ich kremację, przede wszystkim z uwagi na fakt, iż sam Chrystus po swojej śmierci został pogrzebany (por. OPog 15)”. SDRz (1), statut 362, s. 172: „Jeśli przed śmiercią nie dali żadnych oznak pokuty, pogrzebu kościelnego powinni być pozbawieni: 1. notoryczni apostości, heretycy i schizmatycy. 2. osoby, które wybrały spalenie swojego ciała z motywów przeciwnych chrześcijańskiej wierze. 3. inni jawni grzesznicy, którym nie można przyznać pogrzebu bez publicznego zgorszenia wiernych (kan. 1184 § 1 KPK)”.

¹²⁰ SDEłck, n. 895, s. 142.

¹²¹ SDLub(3), n. 234.

Synod Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej w statucie n. 600 § 1 postanawia ponadto: „Jeżeli przed śmiercią nie dali żadnych oznak pokuty, oprócz przypadków wyszczególnionych w KPK, w Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej należy odmówić pogrzebu kościelnego, jako publicznym grzesznikom: 1. Przynależnym do związków i organizacji mających na celu walkę z religią; 2. Pokątnym handlarzom alkoholem, narkotykami lub ich surowcami [...] 4. Całkowicie niepraktykującym swojej wiary”¹²³. Norma zawarta w statucie 31 III Synodu Diecezji Kieleckiej nakazuje odmówić pogrzebu kościelnego tym wiernym, którzy są nałogowymi pijakami, bądź prowadzą pokątny handel alkoholem (meliny), uznając ich za publicznych grzeszników¹²⁴. I Synod Diecezji Warszawsko-Praskiej nakazuje traktować jako publicznego gorszyciela samobójcę, który przed śmiercią przez dłuższy czas dawał zgorzenie¹²⁵. Podobnie wypowiada się I Synod Diecezji Drohiczyńskiej¹²⁶. Generalnie wszystkie synody warunkują udzielenie pogrzebu wyżej wymienionej kategorii osób od wyrażenia przez nich jakichkolwiek oznak żalu, skruchy i pokuty. Istnieje duża rozpiętość w precyzowaniu przez poszczególne synody, na czym te oznaki mają polegać i w jaki sposób należy je weryfikować. Według IV Synodu Diecezji Tarnowskiej mogą nimi być przykładowo: prośba o kapłana, wzbudzenie aktu żalu, ucałowanie krzyża¹²⁷. I Synod

¹²² SDKosz-Kołob, statut 600, s. 93: „§ 1. Jeżeli przed śmiercią nie dali żadnych oznak pokuty, oprócz przypadków wyszczególnionych w KPK, w Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej należy odmówić pogrzebu kościelnego jako publicznym grzesznikom: [...], 3. żyjącym w konkubinacie lub w wolnym związku «małżeńskim» bez przeszkód kanonicznych do zawarcia małżeństwa kościelnego”. SAPrzem, statut 402 § 1, s. 135: „Dopuszcza się pogrzeb katolicki jawnych grzeszników i wiernych, którzy do śmierci żyli w niesakramentalnym małżeństwie, jeśli przed śmiercią okazali jakiekolwiek oznaki pokuty i obędzie się to bez publicznego zgorzenia”. SABiał, n. 580, s. 134: „Nie mają prawa do kościelnego pogrzebu: [...] Wierni, którzy do śmierci żyli w niesakramentalnym związku małżeńskim (kan. 1184 § 1 KPK)”. Por. SABiał, n. 580, s. 134.

¹²³ SDKosz-Kołob, statut 600, s. 93.

¹²⁴ SDKiel(3), n. 31, s. 219.

¹²⁵ SDW-Pras(1), n. 383, s. 133.

¹²⁶ SDDroh(1), n. 190, s. 148-149.

¹²⁷ SDTar(4), statut 240 § 1, s. 204.

Diecezji Ełckiej i I Synod Diecezji Warszawsko-Praskiej za oznaki pokuty, o których mowa w kan. 1184, uznają: prośbę o kapłana (choćby nie zdążył przybyć), wzbudzenie zewnętrzne aktu żalu (bicie się w piersi, ucałowanie krzyża, przeproszenie za spowodowane zgorzenie)¹²⁸. Te same formy oznak pokuty wymienia Synod Archidiecezji Białostockiej, chociaż nie wspomina o przeproszeniu za spowodowane zgorzenie¹²⁹. Synody wymagają, by oznaki żalu, pokuty, skruchy czy nawrócenia były potwierdzone przez wiarygodnych świadków¹³⁰. Synod Archidiecezji Białostockiej postanawia, że o znakach nawrócenia może poświadczyć nawet jedna osoba, jeżeli jest wiarygodna¹³¹.

Drugim warunkiem – mocno podkreślanym w polskim ustawodawstwie synodalnym – udzielenia pogrzebu kościelnego jest moralna pewność, iż pogrzeb jawnego i publicznego grzesznika nie spowoduje zgorzenia wiernych. Poszczególne synody określają ten warunek następująco: „jeśli nie ma niebezpieczeństwa zgorzenia innych wiernych”¹³²; „odbędzie się to bez publicznego zgorzenia”¹³³; „gdy zgoda na taki pogrzeb może budzić zgorzenie wiernych”¹³⁴; „należy zawsze wykluczać zgorzenie”¹³⁵; „jeśli nie ma niebezpieczeństwa zgorzenia wiernych”¹³⁶; „w takiej sytuacji trzeba jednak wyeliminować niebezpieczeństwo zgorzenia ze strony wiernych”¹³⁷; „gdy zachodzą inne powody, które mogą wywołać zgorzenie wiernych”¹³⁸; „gdy zgoda na taki pogrzeb może budzić zgorzenie wiernych”¹³⁹. Kilka synodów przytacza wadliwe tłumaczenie kodeksowego okreś-

¹²⁸ SDEłck, n. 895, s. 142; SDW-Pras(1), n. 32, s. 184.

¹²⁹ SABiał, n. 580, s. 134.

¹³⁰ Zob. SDŁowi(1), statut 269 § 3, s. 73; SDW-Pras(1), n. 32, s. 184; SAŁódz, n. 32, s. 95; SAWrocław, n. 82, s. 800.

¹³¹ SABiał, n. 580, s. 134.

¹³² SAWrocław, n. 82, s. 800.

¹³³ SAPrzem, statut 402 § 1, s. 135.

¹³⁴ SDSand(2), n. 290, s. 243.

¹³⁵ SDCzęst(2), s. 115.

¹³⁶ SDŁowi(1), statut 269 § 3, s. 73.

¹³⁷ SAGdań, n. 767, s. 318; SAGniesz(3), n. 181.

¹³⁸ SDKiel(3), n. 30, s. 219.

¹³⁹ SDSand(2), n. 290, s. 243.

lenia wymogu braku niebezpieczeństwa zgorzenia przy wyrażaniu zgody na pogrzeb kościelny: „którym nie można przyznać pogrzebu bez publicznego zgorzenia wiernych”¹⁴⁰.

Wydaje się, że zbyt rygorystyczną normę i w istocie niezgodną z wolą prawodawcy kodeksowego zawiera n. 190 I Synodu Diecezji Drohiczyńskiej: „Należy odmówić pogrzebu lub jego części tylko wtedy, gdy zachodzą inne ważne przyczyny, z powodu których zdziwienie, a nawet zgorzenie wiernych może wywołać zachowanie pełnej formy pogrzebu”¹⁴¹. KPK/83 w kan. 1184 § 1 n. 3 nie przewiduje bowiem wystąpienia zdziwienia u wiernych jako okoliczności wystarczającej do odmowy pogrzebu kościelnego.

Niektóre synody wskazują sposób, w jaki można uniknąć zgorzenia wiernych w wypadku pogrzebu jawnych i publicznych grzeszników, dając tym samym wyraz zatroskaniu o to, aby chrześcijańskie miłosierdzie wzięło górę nad formalistycznym podejściem do tej kategorii osób. I Synod Diecezji Łowickiej postanawia, że „na katolicki pogrzeb jawnych grzeszników można wyrazić zgodę, jeżeli przed śmiercią dali jakieś oznaki skruchy, potwierdzone przez wiarygodnych świadków i jeżeli nie ma niebezpieczeństwa zgorzenia wiernych. Zgorzeniu temu można zapobiec, informując o tym wiernych”¹⁴². Podobne zalecenie spotykamy w n. 580 Synodu Archidiecezji Białostockiej („Duszpasterze, niech w takich wypadkach wyjaśnią wiernym, dlaczego jest pogrzeb, aby uniknąć w ten sposób zgorzenia oraz niepokoju w parafii”)¹⁴³ oraz w statucie 290 II Synodu Diecezji Sandomierskiej („Uczestnikom takiego pogrzebu trzeba jednak wyjaśnić okoliczności śmierci zmarłego. Należy w tym względzie zachować jednomyślność w postępowaniu duszpasterzy”)¹⁴⁴ i w n. 190 Diecezji Drohiczyńskiej w odniesieniu do pogrzebu samobójców („Uczestnikom takiego pogrzebu należy jednak wyjaśnić sytuację”)¹⁴⁵.

¹⁴⁰ SDPelp(1), n. 260 § 1, s. 61; SDPłoc(17), n. 399 § 1; SDRz (1), statut 362, s. 172.

¹⁴¹ SDDroh(1), n. 190, s. 148-149.

¹⁴² SDŁowi(1), statut 269 § 3, s. 73.

¹⁴³ SABiał, n. 580, s. 134.

¹⁴⁴ SDSand(2), n. 290, s. 243.

¹⁴⁵ SDDroh(1), n. 190, s. 148-149.

Daleko idącą ostrożność co do odmowy udzielenia pogrzebu kościelnego jawnym i publicznym grzesznikom zachowuje Synod Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej, wiążąc ją tylko ze zgorzeniem wiernych, którego nie można uniknąć nawet po wyjaśnieniach duszpasterza dotyczących oznak pokuty i nawrócenia¹⁴⁶.

Kilka synodów przypomina duszpasterzom, że odmowa pogrzebu kościelnego zawiera w sobie także odmowę jakiegokolwiek mszy św. pogrzebowej¹⁴⁷.

Niezwykle doniosłą normę duszpasterską zawierają statuty I Synodu Diecezji Warszawsko-Praskiej: „Nie stanowią podstawy do odmowy pogrzebu takie okoliczności jak: nieregularność wypełniania praktyk religijnych, nieprzyjmowanie kapłana po kolędzie itp.”¹⁴⁸ Norma ta zapobiega zbyt surowemu traktowaniu wiernych zmarłych przez duszpasterzy. Większe tego rodzaju niebezpieczeństwo istnieje w dużych parafiach, zwłaszcza w parafiach wielkomijskich, gdzie więź osobista wiernych z duszpasterzem jest niezwykle ograniczona i bardzo łatwo może się zdarzyć, że kartoteki parafialne nie będą zawierać pełnej informacji o ich życiu religijnym.

Dla uniknięcia niepotrzebnego zrażenia się wiernych do Kościoła katolickiego, w sytuacji gdy zmarły nie spełniał wszystkich wymogów do udzielenia mu pogrzebu kościelnego, niektóre synody słusznie zalecają zastosowanie ograniczonej formy ceremonii pogrzebowych. Taką sugestię znajdujemy w statutach IV Synodu Diecezji Tarnowskiej i XVII Synodu Diecezji Płockiej¹⁴⁹. Możliwość zastosowania

¹⁴⁶ SDKosz-Kołob, statut 600-601, s. 93.

¹⁴⁷ SDEłck, n. 897, s. 143: „Pozbawienie pogrzebu kościelnego zawiera w sobie także odmowę odprawienia Mszy świętej egzekwialnej”. SAGdań, n. 762, s. 316: „Przypomina się, że odmowa pogrzebu kościelnego zawiera w sobie także odmowę jakiegokolwiek Mszy świętej pogrzebowej”. SABiał, n. 581, s. 134: „Gdy słusznie odmawia się pogrzebu kościelnego, tam też odmawia się i Mszy św. pogrzebowej (kan. 1185 KPK)”. SAGniez(3), n. 179: „Przypomina się, że odmowa pogrzebu kościelnego zawiera w sobie także odmowę jakiegokolwiek Mszy św. pogrzebowej” (kan. 1185 KPK).

¹⁴⁸ SDW-Pras(1), n. 32, s. 184.

¹⁴⁹ SDTar(4), statut 240 § 1, s. 204: „Duszpasterze niech postępują tu bardzo roztropnie, ograniczając odmowę do wypadków koniecznych, wyliczonych w kan. 1184 § 1 KPK. W pewnych okolicznościach niech wybierają skromniejszy rodzaj po-

ograniczonej formy pogrzebu kościelnego „w wypadku śmierci praktykujących swoją wiarę konkubinariuszy, którzy nie mogli zawrzeć katolickiego związku małżeńskiego z powodu przeszkody kanonicznej, chyba że spowoduje to zgorzenie wiernych, nawet po wyjaśnieniach duszpasterza”, przewiduje I Synod Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej¹⁵⁰.

Liberalne przepisy i niezgodne z postanowieniami prawa powszechnego w kwestii udzielenia pogrzebu kościelnego jawnym i publicznym grzesznikom zawierają statuty I Synodu Diecezji Drohiczyńskiej i I Synodu Diecezji Warszawsko-Praskiej. Z ich sformułowań można bowiem *a contrario* wyciągnąć wniosek, że ograniczonej formy pogrzebu kościelnego można udzielić tym, którzy trudnili się notorycznie pokątną sprzedażą alkoholu¹⁵¹, głosili publicznie poglądy sprzeczne z nauką Kościoła oraz prowadzili działalność demoralizującą zwłaszcza wobec dzieci i młodzieży, a także innym publicznym grzesznikom, czyli osobom dającym świadomie zły przykład życia oraz wywołującym zgorzenie u wiernych¹⁵².

Doceniając osiągnięcia współczesnej medycyny, głównie psychiatrii, diecezjalne synody polskie, nawiązując do instrukcji liturgiczno-duszpasterskiej Episkopatu Polski *O pogrzebie i modlitwach za zmarłych* z dnia 5 maja 1978 r.¹⁵³, przyjmują jako zasadę, że samobójcy nie są odpowiedzialni za swój czyn i dlatego nie wolno im

grzebu, licząc się ze zdrową opinią wiernych”. SDPłoc(17), n. 399 § 3, s. 72: „W pewnych okolicznościach duszpasterz może wybrać skromniejszy rodzaj pogrzebu (z ograniczeniem), stosownie do zdrowej opinii wiernych”.

¹⁵⁰ SDKosz-Kołob., statut 600, s. 93.

¹⁵¹ SDDroh(1), n. 190, s. 149; SDW-Pras(1), n. 382, s. 133.

¹⁵² SDDroh(1), n. 190, s. 149.

¹⁵³ *Instrukcja liturgiczno-duszpasterska Episkopatu Polski O pogrzebie i modlitwach za zmarłych z dnia 5 maja 1978 r.*, w: *Dokumenty duszpastersko-liturgiczne Episkopatu Polski (1966-1993)*, oprac. Cz. Krakowiak, L. Adamowicz, Lublin 1994, n. 13, s. 355: „Według powszechnego zdania psychiatrów samobójcy nie są w pełni odpowiedzialni za swój czyn. Dlatego nie odmawia się im pogrzebu katolickiego, jeżeli w ciągu życia okazywali przywiązanie do wiary i Kościoła. Uczestnikom takiego pogrzebu należy wyjaśnić sytuację. Jeżeli zachodzi poważna wątpliwość, należy zwrócić się do ordynariusza. Samobójcę, który przed zamachem na własne życie dawał zgorzenie, należy traktować jako jawnego grzesznika”.

odmawiać pogrzebu kościelnego, jeżeli za życia okazywali przywiązanie do wiary i Kościoła¹⁵⁴. W tym kontekście za mało praktyczny należy uznać przepis n. 109 statutu I Synodu Diecezji Drohiczyńskiej: „Nie należy odmawiać pogrzebu samobójcom, jeśli samobójstwo popełnione zostało wskutek zaburzeń psychicznych, potwierdzonych pisemną opinią lekarza”¹⁵⁵. Wymaganie od odpowiedzialnych za urządzenie pogrzebu kościelnego, by dostarczyli szafarzowi pogrzebu opinię lekarza potwierdzającą zaburzenia psychiczne u zmarłego samobójcy, jest za daleko idące. W Polsce, zwłaszcza w środowisku wiejskim, każda choroba psychiczna jest odbierana bardzo negatywnie, stąd do rzadkości należy szukanie pomocy u lekarza psychiatry. Ponadto załamania psychiczne mogą przyjść nagle i lekarz stwierdzający zgon wcale nie musi być specjalistą z psychiatrii. W związku z tym

¹⁵⁴ SDKosz-Kołob, statut 602, s. 93: „Samobójcom można udzielić pogrzebu, o ile istnieje uzasadnione przypuszczenie, że uczynili to pod wpływem zaburzeń psychicznych”. SAWrocł, n. 82, s. 800: „Nie należy odmawiać pogrzebu kościelnego samobójcom, jeżeli ci w ciągu życia okazywali przywiązanie do wiary i Kościoła. W świetle zasad psychiatrii uważa się, że samobójcy nie są w pełni odpowiedzialni za swój czyn”. SAPrzem, statut 401 § 1-3, s. 135: „Biorąc pod uwagę aktualne opinie psychiatrów, nie powinno się odmawiać pogrzebu katolickiego samobójcom, jeśli w ciągu życia okazywali przywiązanie do wiary i Kościoła”. SDW-Pras(1), n. 383, s. 133: „Nie należy odmawiać pogrzebu w pełni katolickiego samobójcom, jeśli wiadomo, że do śmierci doszło wskutek zaburzeń psychicznych”. SAŁódz, n. 33, s. 95: „Według powszechnego zdania psychiatrów, samobójcy nie są w pełni odpowiedzialni za swój czyn. Dlatego nie odmawia się pogrzebu katolickiego zmarłemu, jeśli za życia okazywał przywiązanie do Kościoła”. SDW-Pras(1), n. 33, s. 184: „Według powszechnej opinii lekarzy psychiatrów, samobójcy nie są w pełni odpowiedzialni za swój czyn. Dlatego nie odmawia się pogrzebu katolickiego zmarłemu, jeśli za życia okazywał przywiązanie do Kościoła”. SDKiel(3), n. 30, s. 219: „Synod przypomina duszpasterzom, że zgodnie z nowym prawem samobójstwo nie stanowi podstawy do odmówienia chrześcijańskiego pogrzebu”. SDDroh(1), n. 190, s. 148-149: „Według powszechnego zdania psychiatrów, samobójcy nie są w pełni odpowiedzialni za swój czyn, dlatego nie odmawia się im pogrzebu katolickiego, jeżeli w ciągu życia okazywali przywiązanie do wiary i Kościoła”. SABiał, n. 579, s. 134: „Samobójcy mogą mieć pogrzeb kościelny, tylko wtedy, gdy za życia okazywali przywiązanie do wiary i Kościoła”. SDŁowi(1), statut 269 § 1, s. 72-73: „Nie należy odmawiać katolickiego pogrzebu samobójcom, jeśli w ciągu życia okazywali przywiązanie do wiary i Kościoła. W świetle zasad psychiatrii uważa się, że samobójcy nie są w pełni odpowiedzialni za swój czyn”.

¹⁵⁵ SDDroh(1), n. 190, s. 148-149.

wierni mogą mieć poważne trudności w zdobyciu tego rodzaju opinii od biegłego specjalisty.

Synody diecezjalne optują za tym, że w wypadku wątpliwości co do winy osób uchodzących za grzeszników publicznych nie należy odmawiać pogrzebu kościelnego, lecz stosownie do zasad roztropności duszpasterskiej odprawić nabożeństwo pogrzebowe bez mszy św. pogrzebowej lub w inny sposób ograniczyć ceremonie pogrzebowe¹⁵⁶. Alternatywnie w poważniejszych wypadkach synody zalecają, by duszpasterze zwrócili się o radę do biskupa diecezjalnego (ordynariusza miejsca) lub kurii diecezjalnej o wydanie decyzji w tej sprawie, podając przy tym dokładnie ważniejsze okoliczności życia i śmierci zmarłego¹⁵⁷.

¹⁵⁶ SAGdań, n. 762, s. 316: „W wypadkach wątpliwych (nagła śmierć, śmierć na skutek alkoholizmu, samobójstwo) nie należy odmawiać posługi religijnej nad grobem, pamiętając, że zmarły stanął już na sądzie Bożym, a modlitwa za żywych i umarłych może być źródłem pociechy dla żyjących, a nawet początkiem nawrócenia. Szczególne wypadki pozostawia się do osądzenia proboszcza”. SAGniez(3), n. 179: „W wypadkach wątpliwych (nagła śmierć, śmierć na skutek alkoholizmu, samobójstwo) nie należy odmawiać posługi religijnej nad grobem pamiętając, że zmarły stanął już na sądzie Bożym, a modlitwa za żywych i umarłych może być źródłem pociechy dla żyjących, a nawet początkiem nawrócenia. Można także odprawić Mszę św. do miłosierdzia Bożego, dbając o to, aby nie było z tego powodu zgorzienia (bez podawania do publicznej wiadomości). Szczegółowe wypadki pozostawia się do osądzenia roztropności proboszcza. W wypadkach szczególnych trudności proboszcz zechce odnieść się do ordynariusza miejsca, do którego decyzji należy się dostosować (por. kan. 1184 KPK)”. SDŁowi(1), statut 270, s. 73: „W wypadku poważnych wątpliwości w odniesieniu do osób wymienionych w stat. 269 § 1 i § 2, proboszcz, stosownie do zasad roztropności duszpasterskiej, może odprawić nabożeństwo pogrzebowe bez Mszy św. pogrzebowej lub w inny sposób ograniczyć ceremonie pogrzebowe [...]”.

¹⁵⁷ SDEłck, n. 896, s. 142: „W wypadkach wątpliwych należy zwrócić się do ordynariusza miejsca, podając dokładnie okoliczności życia i śmierci zmarłego, do którego decyzji należy się dostosować (por. kan. 1184). Należy dążyć, by pogrzeb nie stał się nigdy zarzewiem konfliktu z wiernymi”. SDŁowi(1), statut 270, s. 73: „[...] bądź zwrócić się do władzy diecezjalnej, podając dokładne okoliczności życia i śmierci zmarłego”. SDPłoc(17), n. 399 § 2, s. 72: „W wypadku wątpliwości należy zwrócić się do ordynariusza miejsca, podając dokładnie okoliczności życia i śmierci zmarłego. Należy wówczas stosować się do otrzymanych decyzji (por. kan. 1184)”. SDW-Pras(1), n. 384, s. 133: „W przypadku wątpliwości, czy wypada pochować jakiegoś zmarłego po katolicku, należy zwrócić się do Kurii z prośbą o decyzję, podając przy

5. WYKONANIE PRAWA DO POGRZEBU KOŚCIELNEGO

W przedmiocie wykonania prawa wiernego do pogrzebu kościelnego statuty synodów diecezjalnych koncentrują się na dwóch zagadnieniach: sposobie załatwiania formalności pogrzebowych i duszpasterskim podejściu do uczestników kościelnych ceremonii pogrzebowych.

Niektóre synody podkreślają wagę szczególnego taktu i delikatności oraz kultury w załatwianiu formalności pogrzebowych oraz nakładają na duszpasterzy wykonujących funkcje administracyjne obowiązek wyrażenia współczucia rodzinie zmarłego oraz słów duszpasterskiego pocieszenia¹⁵⁸. Z tej okazji winni oni zachęcić krew-

tym dokładnie ważniejsze okoliczności życia i śmierci zmarłego”. SABiał, n. 579, s. 134: „W razie wątpliwości duszpasterz ma zwrócić się o radę do biskupa diecezjalnego. Uczestnikom pogrzebu należy wyjaśnić powody podjętej decyzji”. SDCzest(2), s. 115: „W wątpliwościach należy odnieść się do Kurii Diecezjalnej, przedstawiając stan faktyczny i swoje stanowisko w danej sytuacji, by biskup mógł podjąć odpowiednią decyzję”.

¹⁵⁸ SDCzest(2), s. 115: „Załatwienie formalności pogrzebowych i sam obrzęd pogrzebu stanowią dzisiaj często dla duszpasterza okazję do zetknięcia się z osobami obojętnymi religijnie i nie praktykującymi. Takt i delikatność podejścia w uzgadnianiu spraw pogrzebu, współczucie okazane z powodu śmierci bliskiej osoby, mogą być dla obojętnych w wierze zachętą do życia bardziej gorliwego i nawrócenia się tych, którzy odeszli od Chrystusa”. SAGdań, n. 769, s. 319: „Synod apeluje do kapłanów, by zgłaszanie pogrzebu w kancelarii parafialnej i samą liturgię pogrzebu traktowali jako okazję zbliżenia do Boga i Kościoła ludzi o różnych przekonaniach i postawach życiowych. Wszelkim kontaktom duszpasterza z osobami zainteresowanymi pogrzebem winien towarzyszyć takt, szacunek i współczucie”. SAPrzem, statut 399 § 1-2, s. 134: „W związku z załatwianiem formalności pogrzebowych kapłan winien okazać szczególną delikatność i takt duszpasterski. Pogrzeb może być okazją nawiązania duszpasterskiego kontaktu z osobami religijnie obojętnymi i stojącymi z dala od Kościoła”. SDW-Pras(1), Instrukcja o prowadzeniu kancelarii parafialnej, n. 31, s. 184: „W rozpatrywaniu spraw związanych z pogrzebem należy przejawiać szczególny takt i kulturę. Jednym z obowiązków jest wyrażenie współczucia rodzinie zmarłego oraz słów duszpasterskiego pocieszenia. Krewnych i przyjaciół zmarłego należy zachęcić do modlitw w jego intencji, zamówienia Mszy św. i odbycia spowiedzi”. SAWrocław, n. 83, s. 801: „Synod apeluje do kapłanów, by zgłaszanie pogrzebu w kancelarii parafialnej i samą liturgię pogrzebu traktowali jako okazję zbliżenia do Boga i Kościoła ludzi o różnych przekonaniach i postawach życiowych. Wszelkim kontaktom duszpasterza z osobami

nych i przyjaciół zmarłego do modlitw w jego intencji, do zamówienia mszy św. i odbycia spowiedzi sakramentalnej. Pierwszy Synod Diecezji Rzeszowskiej poleca duszpasterzom, aby przypomnieli wiernym o znaczeniu ofiarowania mszy św. za zmarłych oraz o pełnym uczestnictwie we mszy św. pogrzebowej, a także o mszach św. w rocznicę śmierci i mszach św. gregoriańskich¹⁵⁹. Z kolei II Synod Diecezji Częstochowskiej zwraca uwagę, że „takt i delikatność podejścia w uzgadnianiu spraw pogrzebu, współczucie okazane z powodu śmierci bliskiej osoby, mogą być dla obojętnych w wierze zachętą do życia bardziej gorliwego i nawrócenia się tych, którzy odeszli od Chrystusa”¹⁶⁰. W podobnym duchu wypowiada się Pierwszy Synod Diecezji Rzeszowskiej, który poleca, aby kapłan w związku z załatwianiem formalności pogrzebowych okazał szczególną delikatność i takt duszpasterski, ponieważ pogrzeb może być okazją nawiązania kontaktu duszpasterskiego z osobami religijnie obojętnymi i stojącymi z dala od Kościoła¹⁶¹. Niektóre synody zwracają uwagę duszpasterzy na konieczność formacji pracowników cmentarzy parafialnych. Zalecają odbywanie z nimi spotkań w ramach dekanatów lub w domach rekolekcyjnych, aby przez modlitwę, konferencje ascetyczne i wymianę doświadczeń formować ich do godnego zachowania się wobec tajemnicy śmierci. Pracownicy cmentarzy parafialnych posługujący podczas pogrzebów mają zachowywać się godnie, strzec się rutyny, pośpiechu oraz wszelkich nadużyć¹⁶². Większość ustawodawców synodalnych przynagla duszpasterzy do prowadzenia księgi zmarłych, która stanowi jedną z ksiąg parafialnych znajdujących się w kancelarii parafialnej¹⁶³. Pierwszy Synod Diecezji Rzeszowskiej, określając dokładniej sposób zachowania normy kan. 1182 KPK/83, stwierdza, że

zainteresowanymi pogrzebem winien towarzyszyć takt, szacunek i współczucie”. Por. SDRadom, n. 106 § 2, s. 44.

¹⁵⁹ SDRz (1), statut 359 § 1, s. 170; SDRadom, n. 106 § 3, s. 45.

¹⁶⁰ SDCzęst(2), s. 115.

¹⁶¹ SDRz (1), statut 359 § 2, s. 171.

¹⁶² SAPrzem, statut 400 § 1 i 2, s. 134; SDRz (1), statut 394, s. 184.

¹⁶³ SAPrzem, Aneks 35, Instrukcja o prowadzeniu kancelarii parafialnej, s. 354; SDRz (1), Instrukcja o prowadzeniu kancelarii parafialnej, n. 29, s. 215.

„podstawę wpisu do ksiąg zmarłych stanowi karta zgonu, wydana przez Urząd Miasta lub Gminy”¹⁶⁴.

Statuty synodalne zobowiązują dziekanów do zajęcia się pogrzebem zmarłego kapłana ich dekanatu oraz powiadomienia o jego śmierci władzy diecezjalnej (kurii)¹⁶⁵.

Niektóre synody w celu zachowania sakralności i nienaruszalności grobów na cmentarzach kościelnych ustanawiają wymóg (por. kan. 1243 KPK/83), aby na ekshumację zwłok oprócz zgody odpowiednich władz państwowych¹⁶⁶ uzyskać zgodę władzy kościelnej¹⁶⁷.

¹⁶⁴ SDRz (1), Instrukcja o prowadzeniu kancelarii parafialnej, n. 29, s. 216.

¹⁶⁵ SDCzest(2), Aneks, Statut Księży dziekanów Diecezji Częstochowskiej, s. 287: „Oprócz obowiązków i praw, które precyzuje prawo powszechnie Kościoła dziekani Diecezji Częstochowskiej winni: [...] c) gdy kapłan kondekanalny umrze, powiadomić natychmiast władzę diecezjalną, zabezpieczyć archiwum i mienie parafialne; w Kurii Diecezjalnej ustalić termin i miejsce pogrzebu, a następnie powiadomić o tym wszystkich dziekanów Diecezji, zorganizować i zatroszczyć się o to, by pogrzeb odbył się godnie”. SAGniez(3), n. 53: „W zakres obowiązków dziekana wchodzi ponadto: [...] i) organizowanie pogrzebów zmarłym kapłanom dekanatu i przekazywanie Kurii Metropolitarnej – w terminie dwóch tygodni od dnia pogrzebu – pośmiertnego wspomnienia”. SAPrzem, Aneks 34, Instrukcja o sprawowaniu urzędu dziekana, I/6, s. 350: „Dziekan [...] w przypadku śmierci kapłana zabezpiecza jego dobre imię, troszczy się o majątek osobisty i kościelny, w przypadku śmierci proboszcza zabezpiecza księgi parafialne, zajmuje się pogrzebem, tj. uzgadnia z kurją miejsce i termin, powiadamia o pogrzebie dekanat i dziekanów archidiecezji”. SDRz (1), Wytoczne dla pracy dekanatu i urzędów dekanalnych, s. 206: „Do obowiązków i uprawnień dziekana należy także: [...] Organizować pogrzeby kapłanów dekanalnych i w razie nieobecności Biskupa przewodniczyć uroczystościom żałobnym. Dziekan zawiadamia Biskupa o śmierci kapłana, oraz wszystkich dziekanów w diecezji, którzy niezwłocznie przekazują informacje o pogrzebie wszystkim kapłanom w dekanacie. Dziekan zawiadamia także radio VIA oraz zobowiązany jest zatroszczyć się o przygotowanie nekrologu i przekazanie go do redakcji „Zwiastowania”.

¹⁶⁶ Zob. art. 15 ust. 1 ustawy o cmentarzach.

¹⁶⁷ SDPłoc(17), n. 401, s. 72: „Na ekshumację zwłok należy uzyskać zezwolenie proboszcza (zarządcy cmentarza) oraz władz świeckich”. SDEłck, n. 904, s. 143. SDPelp(1), n. 262, s. 61: „Na ekshumację zwłok należy uzyskać zezwolenie proboszcza (zarządcy cmentarza) oraz władz świeckich”. SDPelp(1), Aneks 35, Instrukcja o cmentarzach katolickich, s. 222: „Zwłoki pozostają w grobie nietknięte przez 20 lat. Ekshumacja przed upływem tego okresu może być dokonana za zgodą właściwego inspektora sanitarnego, po poinformowaniu zarządcy cmentarza, w następujących wypadkach: na umotywowaną prośbę osób uprawnionych do pochowania zwłok; na zarzą-

6. REGULACJA ODPLATNOŚCI ZA ODPRAWIENIE POGRZEBU KOŚCIELNEGO

W statutach synodalnych generalnie brak konkretnych odniesień do kwestii opłat z tytułu odprawienia pogrzebu kościelnego. Wynika to z faktu, że w ogromnej większości diecezji polskich nie obowiązują w sprawach administracyjnych ustalone taksy, jak to ma miejsce niemal powszechnie w całym Kościele katolickim. Wyjątek stanowią taksy przewidziane za wniesienie powództwa w sprawach małżeńskich (tzw. opłaty sądowe). Jest zwyczajem typowo polskim, że z racji sprawowania posług religijnych, a przede wszystkim sprawowania Eucharystii, wierni składają jednak dobrowolne ofiary. Zwyczaj ten bywa czasem nadużywany, zarówno przez duchownych, którzy żądają wygórowanych gratyfikacji, jak i przez wiernych, którzy proszą o określoną posługę, w tym również i o pogrzeb kościelny, a uchylają się od sprawiedliwych ofiar.

Chociaż tego rodzaju nadużycia zdarzają się w praktyce w każdej diecezji, jedynie trzy synody diecezjalne uznały za stosowne wypowiedzieć się na ten temat, nakładając na duszpasterzy obowiązek daleko idącej powściągliwości w traktowaniu pogrzebu jako okazji do majątkowego wzbogacenia się. Chodzi tu o statuty I Synodu Diecezji Warszawsko-Praskiej, które zawierają bardzo powściągliwie sformułowaną normę, a mianowicie: „Gdyby śmierć była spowodowana nieszczęśliwym wypadkiem (pożarem, zawaleniem domu, powodzią itp.), duszpasterz powinien okazać rodzinie postawę samarytańską”¹⁶⁸.

W podobnym duchu, chociaż bardziej konkretnie, wypowiada się II Synod Diecezji Częstochowskiej, przywołujący odpowiednie numery instrukcji Episkopatu Polski *O pogrzebie i modlitwach za zmarłych*, który stanowi: „Trzeba też mieć na uwadze, że od wiernych znajdujących się w trudnej sytuacji życiowej nie można żądać

dzenie prokuratora lub sądu; na podstawie decyzji właściwego inspektora sanitarnego i Kurii Diecezjalnej w razie zajęcia terenu cmentarnego na inny cel”. SDWłoc(2), statut 230, s. 68: „Co do terminu chowania zwłok, przewożenia ich, ekshumacji itp. należy stosować się do przepisów państwowych”.

¹⁶⁸ SDW-Pras(1), Instrukcja o prowadzeniu kancelarii parafialnej, n. 31, s. 184.

ofiar z racji pogrzebu, a nawet należy udzielić im pomocy materialnej (por. instrukcja Episkopatu Polski z 1978 r. *O pogrzebie i modlitwach za zmarłych*, n. 67)¹⁶⁹. Pierwszy Synod Diecezji Rzeszowskiej w tej materii postanawia: „Niech proboszczowie uważają bezinteresowne pogrzebanie osób ubogich i opuszczonych za swój duszpasterski i chrześcijański obowiązek”¹⁷⁰. Podobny zapis zawierają statuty I Synodu Diecezji Ełckiej, w których czytamy: „natomiast od wiernych znajdujących się w trudnej sytuacji życiowej nie można domagać się ofiar z racji pogrzebu, co więcej, należy im udzielić w takim wypadku pomocy materialnej”¹⁷¹. W statucie 272 I Synodu Diecezji Łowickiej czytamy, że „od wiernych znajdujących się w trudnej sytuacji materialnej nie można żądać ofiar składanych z racji pogrzebu”¹⁷². Z kolei I Synod Diecezji Drohiczyńskiej postanawia, że „ofiara z racji pogrzebu, składana na ręce proboszcza lub wikariusza w kancelarii parafialnej, powinna być zasadniczo dobrowolna. Ubodzy, którzy nie mogą złożyć ofiary, powinni otrzymać posługę pogrzebu ich bliskich z zachowaniem pełnej oprawy liturgicznej. W parafiach, w których organista lub kościelny są upoważnieni do przyjmowania ofiar od wiernych, do proboszcza zawsze należy prawo decyzji o bezpłatnym ich udziale w pogrzebie”¹⁷³. Tylko Synod Diecezji Koszalińsko-Kołobrzesckiej – jako jedyny spośród odbytych po promulgacji KPK/83 – w sposób jednoznaczny zakazuje w każdej sytuacji, że „Z okazji odprawiania pogrzebu kościelnego: 1. nie wolno żądać określonej zapłaty, ale należy poprzestać na dobrowolnej ofierze; 2. złożona ofiara nie może decydować wyłącznie o okazałości czy skromności nabożeństwa żałobnego, czy pogrzebu (zob. kan. 1181)”¹⁷⁴. Synod Archidiecezji Przemyskiej natomiast postanawia, że „duszpasterze nie mogą żądać, określać wielkości ofiary ani uzależniać od jej złożenia spełnienia posługi sakramentalnej i duszpasterskiej”¹⁷⁵.

¹⁶⁹ SDCzęst(2), s. 114.

¹⁷⁰ SDRz (1), statut 360 § 2, s. 171.

¹⁷¹ SDEłck, n. 899, s. 143.

¹⁷² SDŁowi(1), s. 73.

¹⁷³ SDDroh(1), n. 190, s. 149.

¹⁷⁴ SDKosz-Kołob, statut 614, s. 95.

Odrębną kwestią w statutach synodalnych jest zagadnienie opłat przewidzianych za korzystanie z grobu na cmentarzu kościelnym (parafialnym lub diecezjalnym), które stanowią fundusz parafialny i powinny być przeznaczone na zarząd oraz należyte utrzymanie cmentarza¹⁷⁶. Zgodnie z normą statutu 430 Synodu Archidiecezji Przemyskiej, gdy cmentarz stanowi własność parafii, opłaty cmentarne powinny być przeznaczone na cele parafialne w wysokości ustalonej przez proboszcza, który podejmuje decyzję w tej sprawie w porozumieniu z radą duszpasterską lub jej sekcją do spraw ekonomicznych¹⁷⁷. Niektóre statuty zaznaczają, iż wielkość opłat nie może przekroczyć kosztów pochowania zwłok i że wolno je pobierać raz na dwadzieścia lat¹⁷⁸. W tych sformułowaniach można dopatrzeć się kanonizacji przepisów państwowych¹⁷⁹.

Wyraźne normy w tym względzie zawiera I Synod Diecezji Ełckiej, który postanawia, że „opłaty za korzystanie z cmentarzy i urządzeń cmentarnych pobierane są za: – dzierżawę miejsca na pochówek (grób normalny, dziecinny, pojedynczy, podwójny itp.) na okres 20 lat, – postawienie pomnika (pojedynczego, podwójnego) itp.) na okres utrzymania technicznego, – budowę grobu murowanego (pojedynczego, podwójnego) itp.) na okres utrzymania stanu technicznego, – korzystanie z kaplicy cmentarnej bądź kostnicy”¹⁸⁰. Prawo-

¹⁷⁵ SAPrzem, statut 423 § 6, s. 144.

¹⁷⁶ SDPłoc(17), n. 432 postanawia, że: „Opłaty cmentarne stanowią fundusz parafialny, nie zaś fundusz proboszcza lub administratora parafii”. SDW-Pras(1), n. 414, s. 137: „Opłaty cmentarne stanowią fundusz ogólnoparafialny”.

¹⁷⁷ SAPrzem, statut 430, s. 146.

¹⁷⁸ Zob. SAGniez(3), n. 183; SDPelp(1), Aneks 35, Instrukcja o cmentarzach katolickich, s. 222; SDLuba(1), Instrukcja synodalna o cmentarzach grzebalnych, s. 219.

¹⁷⁹ Zob. art. 7 ustawy o cmentarzach: „1. Grób nie może być użyty do ponownego chowania przed upływem lat 20. 2. Po upływie lat 20 ponowne użycie grobu do chowania nie może nastąpić, jeżeli jakkolwiek osoba zgłosi zastrzeżenie przeciw temu i uiści opłatę, przewidzianą za pochowanie zwłok. Zastrzeżenie to ma skutek na dalszych lat 20 i może być odnowione. 3. Przepisy ust. 1 i 2 nie mają zastosowania do pochowania zwłok w grobach murowanych, przeznaczonych do pomieszczenia zwłok więcej niż jednej osoby. 4. Dozwolone są umowy, przedłużające termin, przed upływem którego nie wolno użyć grobu do ponownego pochowania”.

¹⁸⁰ SDEłck, Zarządzenie dotyczące cmentarza parafialnego, n. 3, s. 218.

dawca synodalny zobowiązuje zarządcę cmentarza do odnotowania faktu pobrania opłat oraz sporządzenia odpowiedniego dokumentu. Synod poleca także, aby wysokość wnoszonych opłat zbliżona była do stawek obowiązujących na cmentarzach komunalnych w sąsiednich miejscowościach; określa ją proboszcz za wiedzą biskupa ełckiego. Prawodawca synodalny stwierdza ponadto, że wniesienie opłaty za grób nie jest równoznaczne z nabyciem praw do gruntu, gdyż nadal stanowi on własność zarządcy cmentarza¹⁸¹.

W dwóch wypadkach synody podają normy, którymi powinni kierować się zarządcy cmentarza (proboszcz, kurialna komisja do spraw cmentarzy) w razie zamiaru ponownego wykorzystania grobów opuszczonych lub tych, za które nie wniesiono opłat na dalsze użytkowanie. Mianowicie, winni oni powiadomić wiernych o zamiarze likwidacji określonych grobów i zezwolić na ich przekopanie dopiero po upływie roku od momentu wspomnianego powiadomienia¹⁸².

Prawodawca synodalny I Synodu Diecezji Pelplińskiej stanowi, że parafia ma prawo prowadzić własny zakład pogrzebowy, natomiast nie może angażować się w jakąkolwiek działalność innych zakładów pogrzebowych¹⁸³.

ZAKOŃCZENIE

Tematyka pogrzebu kościelnego stała się przedmiotem szczególnej refleksji II Polskiego Synodu Plenarnego (1991-1999) oraz synodów diecezjalnych, zwłaszcza po promulgowaniu nowego Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.

Przepisy prawne synodów zawierają cały szereg znaczących, a niejednokrotnie i oryginalnych dyspozycji klarownego przedstawienia problematyki związanej z prawem do pogrzebu kościelnego i jego

¹⁸¹ Tamże.

¹⁸² SDZ-Luba(1), Instrukcja synodalna o cmentarzach grzebalnych, s. 219; SDŁowi(1), Aneks 25, Instrukcja synodalna o cmentarzach grzebalnych, s. 264.

¹⁸³ SDPelp(1), Aneks 35, Instrukcja o cmentarzach katolickich, s. 222, 223.

wykonaniem oraz pozbawieniem. Ustawodawcy synodalni, nawiązując do norm KPK/83 dotyczących prawa do pogrzebu, jego wykonania i odmowy oraz przepisów liturgicznych *Ordo exequiarum* z 1969 r., określających formy liturgii pogrzebowej, podają wiernym dokładniejszy sposób ich zastosowania w konkretnych sytuacjach oraz przynaglają do ich zachowania. Dotyczy to następujących kwestii: prawa do pogrzebu kościelnego, form liturgii pogrzebowej, podstaw odmowy pogrzebu kościelnego oraz zachowanie charakteru sakralnego cmentarza i opłat cmentarnych i pogrzebowych.

W uchwałach szeregu synodów diecezjalnych spotykamy się z przepisami, które zachęcają wspólnoty lokalne do kultywowania istniejących tradycji i zwyczajów, szczególnie gdy chodzi o modlitwy przy zmarłym przed pogrzebem – msze św. rocznicowe, gregoriańskie itp.

Szczególne miejsce w uchwałach synodalnych zajmują przepisy prawne, które stanowią kanonizację prawa świeckiego, przede wszystkim przepisy ustawy o cmentarzach i chowaniu zmarłych z 1959 r. oraz przepisy wykonawcze. Przedmiotem zainteresowania ustawodawców synodalnych stały się następujące zagadnienia regulowane prawem świeckim: zakładanie i utrzymanie cmentarzy, lokalizacja grobów i sposób grzebania, kremacja zwłok, stwierdzanie zgonu, czas i miejsce pochowania, ekshumacja zwłok, ponowne użycie grobu, prowadzenie ksiąg cmentarnych, zachowanie porządku na cmentarzu oraz ogłoszenie i przestrzeganie regulaminu cmentarnego.

Po przeanalizowaniu przepisów synodalnych wydaje się stosowne zgłosić postulaty *de lege ferenda*, aby w polskim kanonicznym prawie partykularnym została wprowadzona norma, zabraniająca pochopnej odmowy pogrzebu kościelnego w sytuacji złożenia przed kompetentnym urzędnikiem państwowym deklaracji o wystąpieniu z Kościoła. Wzorem innych państw europejskich (np. Austrii) należy także opracować liturgię pogrzebu dostosowaną do sprawowania jej przy urnie z prochami.